

ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Veche

Official Journal of Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Sociology

Volume / Cilt: 3 - Issue / Sayı: 2 - December / Aralık 2024

EISSN 2979 9562

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/veche>

Veche

CHIEF EDITOR / BAŞ EDITÖR

Nuray KARACA

Department of Sociology,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
*Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

EDITOR / EDİTÖR

Abdurrahim ŐAHİN

Department of Sociology,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
*Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

EDITORIAL ASSISTANTS / EDİTÖR YARDIMCILARI

Pınar LALOĐLU

Department of Sociology,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
*Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

TURKISH LANGUAGE EDITOR REDACTION/ TÜRKE DİL EDİTÖRÜ & REDAKTÖR

Hülya DOĞAN

Department of Sociology,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
*Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

ENGLISH LANGUAGE EDITOR / İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ

Yeliz BİBER VANGÖLÜ

Department of English Language and Literature,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
*Atatürk Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Erzurum, Türkiye*

EDITORIAL BOARD / YAYIN KURULU

Nuray KARACA

Department of Sociology,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
*Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

Müjdat AVCI

Department of Political Science and Public
Administration, Osmaniye Korkut Ata University,
Osmaniye, Türkiye
*Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi, Osmaniye, Türkiye*

Selçuk AYDIN

Department of Sociology,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum

Erdi AKSAKAL

Department of Sociology,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
*Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

Ođuzhan EKİNCİ

Department of Psychology,
Erzurum Technical University, Erzurum, Türkiye
*Erzurum Teknik Üniversitesi-Psikoloji Bölümü,
Erzurum, Türkiye*

İsmail ÖZ

Department of Sociology,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
*Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

ADVISORY BOARD / DANIŐMA KURULU

Cumhur ASLAN

Department of Sociology, Çanakkale Onsekiz Mart
University, Çanakkale, Türkiye
*Çanakkale Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü,
Çanakkale, Türkiye*

Emre GÖKALP

Department of Sociology, Anadolu University,
Eskişehir, Türkiye
*Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Eskişehir,
Türkiye*

Hacı Bayram KAÇMAZOĐLU

Department of Sociology, İnönü University,
Malatya, Türkiye
*İnönü Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Malatya,
Türkiye*

Lütfi SUNAR

Department of Sociology, İstanbul Medeniyet
University, İstanbul, Türkiye
*İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü,
İstanbul, Türkiye*

Mevlüt ÖZBEN

Department of Sociology,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
*Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

Mizrap POLAT

Department of Sociology,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
*Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

Nurgün OKTİK

Department of Sociology, Maltepe University,
İstanbul, Türkiye
*Maltepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul,
Türkiye*

Ayşegül DEMİR

Department of Sociology, Sinop University, Sinop,
Türkiye
Sinop Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Sinop, Türkiye

Erem SARIKOCA

Department of Sociology,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
*Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

Musa Yavuz ALPTEKİN

Department of Sociology,
Karadeniz Technical University, Trabzon, Türkiye
*Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü,
Trabzon, Türkiye*

Yüksel YILDIRIM

Department of Sociology, Bakırçay University,
İzmir, Türkiye
*Bakırçay Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir,
Türkiye*

Metin TÜRKMEN

Department of Sociology, Artvin Çoruh University,
Artvin, Türkiye
*Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Artvin,
Türkiye*

Özkan AYDAR

Department of Social Work, Iğdır University, Iğdır,
Türkiye
*Iğdır Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Iğdır,
Türkiye*

Emin GÖKALP

Department of Sociology,
Atatürk University, Erzurum, Türkiye
*Atatürk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum,
Türkiye*

Veche

AIMS AND SCOPE

Veche aims to publish studies of the highest scientific caliber in the field of sociology. Veche publishes research and review articles in the field of sociology. The main aim of the journal is to disseminate scientific knowledge produced in the field of sociology to a wide platform. In doing so, the journal aims to bring researchers, educational practitioners and policy makers together at a common intersection. The target audience of the journal consists of researchers who are interested in or working in the field of sociology. Abstracting and Indexing Veche is covered in the following abstracting and indexing databases;

- EBSCO, • ERIH Plus

To guarantee that all papers published in the journal are maintained and permanently accessible, articles are stored in DergiPark which serves as a national archival web site and at the same time permits LOCKSS to collect, preserve, and serve the content.

Disclaimer

Statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the opinions of the editors, editorial board, and/or publisher; the editors, editorial board, and publisher disclaim any responsibility or liability for such materials.

Open Access Statement

Veche is an open access publication. All published content is available online, free of charge at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/veche>. The journal's content is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial (CC BY-NC) 4.0 International License which permits third parties to share and adapt the content for non-commercial purposes by giving the appropriate credit to the original work.

You can find the current version of the Instructions to Authors at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/veche/writing-rules>.

AMAÇ VE KAPSAM

Veche, sosyoloji alanında en yüksek bilimsel kaliteye sahip çalışmalarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Veche, sosyolojiyle ilgili literatüre katkı sunacak araştırma ve derleme yazılarını yayımlamaktadır. Derginin temel amacı, sosyoloji alanında üretilen bilimsel bilgiyi geniş bir platforma yaymaktır. Dergi bunu yaparken araştırmacıları, eğitim uygulayıcılarını ve politika yapıcılarını ortak bir kesişim noktasında buluşturmayı hedeflemektedir. Derginin hedef kitle, sosyolojiyle alanına ilgi duyan ya da bu alanda çalışan araştırmacılardan oluşmaktadır. Veche aşağıdaki özetleme ve indeksleme veri tabanlarında yer almaktadır:

- EBSCO, • ERIH Plus

Dergide yayınlanan tüm yazıların korunmasını ve kalıcı olarak erişilebilir olmasını sağlamak için makaleler, ulusal bir arşiv sitesi olarak hizmet veren ve aynı zamanda LOCKSS'in içeriği toplamasına, korumasına ve sunmasına izin veren DergiPark'ta saklanmaktadır. Dergi, Haziran ve Aralık aylarında yayımlanmaktadır.

Derginin editöryel ve yayın süreçleri Committee on Publication Ethics (COPE) ve European Association of Science Editors (EASE) kılavuzlarına uygun olarak biçimlendirilmiştir. Veche dergisinin editöryel ve yayın süreçleri, Akademik Yayıncılıkta Şeffaflık ve En İyi Uygulama (doaj.org/bestpractice) ilkelerine uygun olarak yürütülmektedir.

Sorumluluk Reddi

Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen ifadeler veya görüşler, editörlerin, yayın kurulunun ve/veya yayıncının görüşlerini değil, yazar(lar)ın görüşlerini yansıtır; editörler, yayın kurulu ve yayıncı bu tür materyaller için herhangi bir sorumluluk veya yükümlülük kabul etmemektedir.

Açık Erişim Bildirimi

Veche, açık erişimli bilimsel bir dergidir. Derginin arşivine <https://dergipark.org.tr/tr/pub/veche> adresinden ücretsiz olarak erişilebilir. Veche'nin içeriği, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari (CC BY-NC) 4.0 Uluslararası Lisansı ile yayınlanmaktadır.

Yazarlara Bilgi'nin güncel versiyonuna <https://dergipark.org.tr/tr/pub/veche/writing-rules> adresinden ulaşabilirsiniz.

Contact (Editor in Chief) / İletişim (Baş Editör)

Nuray KARACA

Atatürk University, Faculty of Letters, Erzurum, Türkiye
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Erzurum, Türkiye

✉ nkaraca@atauni.edu.tr

✉ editorveche@atauni.edu.tr

🌐 <https://dergipark.org.tr/en/pub/veche>

☎ +90 442 231 80 46

Contact (Publisher) / İletişim (Yayıncı)

Atatürk University

Atatürk University, Erzurum, Türkiye
Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü 25240 Erzurum, Türkiye

✉ ataunijournals@atauni.edu.tr

🌐 <https://atauni.edu.tr>

🌐 <https://bilimseldergiler.atauni.edu.tr/>

☎ +90 442 231 15 16

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

RESEARCH ARTICLES / ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Pages / Sayfalar

**Roman Topluluğunu Anlamak: İstanbul Arnavutköy Boyalık Mahallesi
Örneği** 31-44

*Understanding the Romani Community: The Example of İstanbul Arnavutköy
Boyalık Neighborhood*

Gökçen ÇATLI & Rüveyda ÖRNEK

**Yeni Kanaat Önderleri Olarak Sosyal Medya Fenomenlerinin Z Kuşağı
Üzerine Etkisi** 45-56

*The Impact of Social Media Influencers as New Opinion Leaders on
Generation Z*

Emine ÇETİNER ÖZYILMAZ & Duygu OYMAN

REVIEW ARTICLE / DERLEME MAKALE

Çevre Sosyolojisine Kültürel Bir Bakış 57-66

A Cultural Perspective on Environmental Sociology

Sena GÜLTEKİN

Roman Topluluğunu Anlamak: İstanbul Arnavutköy Boyalık Mahallesi Örneği

Understanding the Romani Community: The Example of İstanbul Arnavutköy Boyalık Neighborhood

Gökçen ÇATLI¹

İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
İstanbul, Türkiye
İstanbul Aydın University, Faculty of
Science and Literature, Department of
Sociology, İstanbul, Türkiye
gokcenozen@aydin.edu.tr
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Rüveyda ÖRNEK²

İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
İstanbul, Türkiye
İstanbul Aydın University, Faculty of
Science and Literature, Department of
Sociology, İstanbul, Türkiye
ruveydaornek@stu.aydin.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 11.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 16.12.2024
Yayın Tarihi/Publication: 27.12.2024

Cite this article: Çatlı, G., & Örnek, R. (2024). Understanding the Romani Community: The Example of İstanbul Arnavutköy Boyalık Neighborhood. *Veche*, 3(2), 31-44.

<https://doi.org/10.62147/veche.1548271>

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

Öz

Birçok ülkede varlık gösteren Romanları, yaşadıkları toplum içinde fark etmemek mümkün değildir. Onlar renkli giyimleri, neşeli tavırları ve kendilerine özgü göçebe/yarı göçebe yaşamlarıyla kimine ilginç gelebilmektedir. Hindistan'dan diğer ülkelere göç eden Romanların, birbirlerine benzer ve birbirlerinden farklılaştıkları kültürel noktalarının bulunması, kök kültürlerini halen taşımalarına rağmen yaşadıkları toplumdan da etkilendiklerini göstermektedir. Toplum, mekanik ve organik dayanışmanın bir bütünüdür ve farklı grupların anayasal düzenle birbirleriyle uyumlu hareket etmeleri, kültürel zenginliğin göstergesidir. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de bulunan Roman topluluğunun tümünü ele almak değildir. Romanlar kendi içlerinde Rom, Dom ve Lom alt topluluklarına ayrılmaktadır. Modernleşmenin etkisiyle bürokrasiye uyum göstermeye gayret eden ve toplumsallaşmasını gerçekleştirmeye devam eden Rom toplulukları Türkiye'nin Batısına göç etmiş olanlardır. Bu amaçla İstanbul Arnavutköy Boyalık Mahallesinde yaşayan Romanlarla bir saha çalışması gerçekleştirilmiştir. 2023-2024 yıllarında çalışılan sahada, karma araştırma yöntemi, anket ve katılımlı gözlem teknikleriyle ilerlenmiştir. Araştırma evrenini oluşturan 18 yaş üstü 122 kadın ile erkek Romandan, 25 kişilik araştırma örnekleme seçilerek hipotezlere odaklanılmıştır. Onların gözünden Roman olma deneyimleri elde edilmeye çalışılmış ve kültür bilim üzerinden empati geleneğiyle bulgular, sahadan toplanan bilgilerle yorumlanmıştır. Özetle bu çalışma, toplumsal dayanışmaya uyum gösterme eğiliminde olan Romanlara odaklanmakla birlikte tabakalaşma/gettolaşma/ötekileştirme unsurlarına da değinerek, bütüncül ve tümevarımcı yaklaşımla yürütülen bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, Boyalık Mahallesi Romanları her ne kadar İstanbul'un çevresinde bulunsalar da kentleşmenin getirisiyle birlikte değişime gelişimle katkıda buldukları, eğitim ile ekonomik refah düzeylerinin nispeten iyileştiği, bunun neticesinde de toplumsal dayanışmaya katılım göstermeye başladıkları söylenebilir. Süregelen dayanışmada, ulus-devlet yapılanmasının ve yeni dönem iç siyasetinin de etkili olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Alt Kültür, İstanbul Arnavutköy Boyalık, Kültür, Romanlar, Sosyoloji

Abstract

It's impossible to not notice Romani people who exist in many countries, within the society they live in. They may seem interesting to some with their colorful clothing, cheerful attitudes and unique nomadic/semi-nomadic lives. The fact that Romani people who migrated from India to other countries have similar and different cultural because they still carry their root culture and affected by the society, they live in. Society is a whole of mechanical and organic solidarity by which different groups act in harmony in order of cultural richness. In this study the entire of the Romani community in Turkey which are divided into Rom, Dom and Lom aren't all mentioned but the Rom who act with bureaucracy and modernization. A field study was carried out with them in Arnavutköy Boyalık Square in İstanbul in 2023-2024 by mixed research method, survey and participant observation technique. From 122 Romani people 25 women and men over the age of 18 was selected and tried to obtain the experiences of being Romani. In summary, this study is based on field research conducted with a holistic and inductive approach, focusing on social solidarity and stratification/gettoization/otherization. As a result, because of being located in İstanbul, Boyalık Romani have changed, developed, and due to the benefits of urbanization their education and economic levels have improved, and thus have started to participate in social solidarity. It can be said that the nation-state structure and the new era domestic politics are also effective in the ongoing solidarity.

Keywords: Culture, İstanbul Arnavutköy Boyalık, Romani, Sociology, Subculture

Giriş

Gelişmiş ülkeler, iç dayanışmasını büyük oranda herkesin eğitim alma hakkıyla, ekonomik refahıyla ve eşit adaletle sağlayan bir sisteme sahiptir. Türkiye açısından ise iç dayanışma, toplumu meydana getiren toplulukların merkezi üst kültüre uyumuyla sağlandığı gibi üst kültürün de onları, merkezi yapıya kabul edip, empatiyle yaklaşmasına bağlıdır. Bu koşulun sağlanmasıyla, gelişmiş ülkelerdeki eğitim-ekonomi-adalet üzerinden oluşturulan hususların, Türkiye'de daha sağlıklı kurgulanmaya devam edeceği düşünülmektedir. Bu vesileyle ortaya bir soru çıkıyor: küreselleşmenin dayattığı evrensel ortak kültür etkisiyle, kültürleşmeyi en az biçimde yaşayan; aynı habitustakilerle kültürleme ve kültürlenme ile toplumsal hayatlarını idame ettiren; gerek yaşam tarzları gerek fizyonomileriyle de farklılık oluşturan; toplumla da nispeten dayanışma kuran bir topluluk var mıdır? Evet vardır, mesela Roman toplulukları. Ancak, konuya derinleşmeden cevap vermenin doğru olmayacağı düşüncesinden hareketle, bu soruya yürütülen araştırma projesiyle cevap verilmeye çalışılmıştır.

Resmi olmayan demografik verilere göre Romanların Avrupa ülkelerinde 10 ile 12 milyon; Türkiye’de ise 400 bin ile 1 milyon arasında bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilmektedir (Özateşler, 2016, s. 41-56-59). Bu geniş ölçekli nüfus belirsizliğinin sebebi, Romanların Hindistan üzerinden birçok ülkeye göç etmeleri, cemiyete uyum sağlamadan çevre kültüründe alt grup olarak dışa kapalı yaşamaları ve üst grubu meydana getiren toplum tarafından *aykırı* oldukları gerekçesiyle ötekileştirilmeleridir. Bu aykırılık durumu, zamanla toplumun bir bölümünün onları görmezden gelmesine ve çatışma kültürüne kapı aralanmasına sebebiyet vermiştir. Dünya genelindeki toplumsal tabakalaşma endeksinde Romanlar, Pierre Bourdieu’da ele alınan sosyal, kültürel, ekonomik ve simgesel sermayelere (1998, s. 34) kısıtlı erişmiş ve kurumlarla ile toplumdaki diğer gruplarla bir tür hegemonyaya tabi tutulabilmişlerdir. Romanlara karşı gelişen bu ve benzeri tabakalaşma biçimleri, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte az ya da çok oranda ötekileştirilmelerine, hatta damgalanmalarına dolayısıyla genel manada toplumsal uyum sorunlarına sebebiyet vermiştir. Romanların gettolaşması ve “merkezden” ziyade “çevrede” dışa kapalı iç grup dayanışmasıyla varlık göstermeleri onlar açısından kültürel gecikmeye yol açmıştır.

Dünyanın farklı bölgelerine yayılmış olan ve yaşam sürdürdükleri ülkelerde, üst kültür gölgesinde alt kültürü meydana getirerek zaman zaman uyum ile bazen de çatışma grubu özelliğiyle varlık gösteren Romanların Türkiye’deki tabakalaşmalarına dair bilgilerin ne olduğu da irdelenmelidir. Tabakalaşma endeksinin topyekûn belirlemek olası olmasa da toplumsal alandaki görünürlükleri ve sermayelere erişimleri üzerinden bir gözlem kanısı belirtmek mümkündür. Toplumsal alan, gruplaşmaların başını çektiği ve sermayelere ulaşma gayesiyle dolu bir mücadele mekânıdır. Bourdieu’ya göre alan, toplumsal eşitsizlikleri üretmektedir. Ona göre, alandaki mücadele gruplarına dair bilgi farkındalığı, meşrulaştırılan üst grupları, arada kalan alt grupları ve sermayelere erişim kısıtlılığı olan çatışma gruplarını açıkça görmeye yardımcı olmaktadır (Bourdieu, 1998, s. 192). Bu bilgiye ek olarak, Roman topluluğunun alt kültürü ya da çatışma grubunu meydana getirdikleri belirtilebilir (Kolukırık, 2004, s. 30). Bu yaklaşımın, genelleme içermesiyle birlikte, çoğunluğun ortak savı olduğu anlaşılmaktadır. Zira alandaki sosyal, kültürel, ekonomik sermayelere erişim, nispeten bireysel çoğunlukla grup dayanışması üzerinden oluşmaktadır. Buna göre de grupların erişim hakkına açılan statüler bulunmaktadır. Türkiye’deki Romanların, bireysel açıdan daha üst statüde olanlar dışında, müzisyenlik, çiçekçilik, hurdacılık, çöp/kâğıt toplayıcılığı, demircilik/demir işçiliği, hamallık, falcılık, temizlikçilik, at arabacılığı, bakırcılık, sümüklü böcek toplayıcılığı, bohçacılık, tombalacılık, ayakkabı boyacılığı, camii avlularında kuşyemi satıcılığı, dilencilik, işportacılık vb. iş tabakalaşması aracılığıyla geçim kaynağı elde ettikleri görülür. Bazılarının da yasadışı suçlara (kapkaççılık, hırsızlık, yasaklı madde satıcılığı vb.) bulaştıkları belirtilmektedir (Sal, 2009, s. 43). Elbette bu söylemler bir genellemedir ve eğitim ya da sosyal sermayeler üzerinden kazanılmış statülerle, kamusal alan gibi özel sektörde varlık gösterenler de bulunmaktadır.

Akademik çalışmalarda, Romanlar dünyanın birçok ülkesine göç etmelerine ve içinde buldukları geleneğe göre belli oranda kültürel değişim yaşamalarına rağmen genelleme yapılarak tek tipleştirilebilmektedir. Toplumda da benzer bir tutum bulunmaktadır. Zira Romanlar, birçok kişinin gündelik hayatta kamusal alanda gördüğü ama yabancı olduğu bir topluluktur. Aslında bu durum onlara verilen adlar üzerinden de görülmektedir. Roman kelimesinin etimolojisine bakıldığında, Romani dilinden “rom” dan türemiştir ve “*insan-adam*” anlamına gelmektedir. Batı dillerinde Romanların, yerel toplum tarafından “Gypsy, Gitan, Gitano, Zigeuner, Tsigane, Tigan, Zigano, Cigano, Cigan” olarak adlandırılmaları, Türkçede Çingene¹ ve/veya Pomak tanımlamasına karşılık gelmektedir. Özellikle de Çingene tanımının, onları damgalayıp ötekileştirdiği (Bakker ve Kyuchukov, 2000, s. 58-59, Akt. Kolukırık, 2004, s. 8) ve bu dışlayıcı tutumun aslında Romanların yeterince tanınmamasından dolayı, toplumsal bir ön yargıdan beslendiği ifade edilmektedir. Sıhhi/Hijyenik olmadıkları ön yargısıyla ötekileştirilmeleri (O’Nions, 2001, s. 5) toplumsal dayanışmanın önünde bir setir denilebilir. Çünkü, bir toplum kendisine yabancı bildiğini bazen norm ve değerleri açısından saflık karşıtı kirli ve tehlike unsuru olarak görebilmekte ve bu doğrultuda uzak kalmayı yani bilinçli bir şekilde tanımamayı tercih edebilmektedir (Douglas, 2007, s. 64-77). Bu durumun Romanlar örneğinde de geçerli olduğu söylenebilir.

¹ Makalede topluluğa Roman dense de toplumsal damgalamayı daha anlaşılır hale getirmek için bazı yerlerde *Çingene* kavramına müracaat edilmek zorunda kalınmıştır. Belirtmek gerekir ki bu müracaat ne makale yazarlarının tercihidir ne de Romanların büyük bir çoğunluğunun hoşnut olduğu bir adlandırmadır. Sahada görüşülen Romanlar da Çingene tanımından rahatsız olmaktadırlar. Bunun küçük düşürücü bir anlamı olduğunu düşünmektedirler.

Türkiye'deki Romanların Rom kolu, daha çok dışa açık organik dayanışma üzerinden kültürleşme ve değişim gösterirken, alandaki sermayelere de büyük oranda erişim kısıtlılığı yaşamadığı ifade edilebilir. Öte yandan Dom ve Lom gruplarının dışa kapalı mekanik dayanışma ile kültürleme üzerinden, grup kültürü sermayeleri ile ötekileştirmeye daha yakın oldukları görülür. Çalışmada, organik dayanışmaya daha yakın görülen İstanbul Arnavutköy'de bulunan Boyalık Mahallesi Romanları (Bkz. Şekil 1) üzerinden hareket edilmiştir.

Şekil 1

Boyalık Mahallesinde Roman Evi²

Sosyolojik Açıdan Romanlara Dair Genel Bakış ve Türkiye'deki Roman Grupları

Çalışma grubu, en az alt kültür olarak Türkiye'de bir yere sahip olsa da haklarındaki genel bilgilerin eksik ya da yanıltıcı olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan Romanların hem toplumsal alandaki bilinirlikleri hem de akademik çalışmalardaki sınırlılık, onların köklerine/kültürlerine/farklılıklarına dair bulguları yetersiz bıraktığı gibi en basit manada bu gruba verilen farklı isimlerin de çalışılmalarını zorlaştırdığı görülmektedir. Romanlar, genel kaniya göre Hindistan'dan başlayan göç süreçleriyle beraber birçok ülkeye göç etmiş göçebe topluluklardır ve yaşadıkları yerlerde farklı terimlerle tanımlanmışlardır. Çalışmanın ana odağı Türkiye'deki Romanlar olduğu için diğer ülkelerdeki hususlara değinmek bu çalışmanın maksadını oluşturmamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'deki Romanlar, kendi içlerinde üç kola ayrılmıştır: Dom, Rom ve Lom. Bunlardan Domlar, doğuya; Romlar, batıya; Lomlar ise kuzeye göç eden Romanlar için kullanılan alt grup kavramlarıdır. Ayrıca, Türkiye'de Romanlar için bölgeden bölgeye değişen ve halk arasında kullanılan "*kıpti, çingen, pomak*" gibi kavramlar da öne çıkmaktadır. Bu üç alt gruba dair bilgiler aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Kendilerini "Kürt göçebesi" olarak tanımlayan ve "*karaçi, aşık, mıtrıp*" gibi isimlerle de gruplaşan Domlar, ekseriyetle Türkiye'nin doğusunda ikamet ederler. Kürt kültürüyle iç içedirler ve Kürtçe bilmektedirler. Ekonomik refahları gibi eğitim seviyelerinin de düşük olduğu görülür. Erkekler geçimlerini müzisyenlikle sağlarken, kadın ve çocukların dilencilik yapabildikleri belirtilmektedir. Erken yaşta evlilik yaptıkları ve kadınların el ile yüzlerindeki dövmelemler, aşiret veya aile mensubiyet simgesi olduğu kabul edilir (Kolukırık, 2008, s. 150). Roman topluluğunun sosyoekonomik toplumsal statüsü açısından en düşük seviyesinde Domların bulunduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin kuzeyine göç etmiş olan Lomlar, Doğu Karadeniz'de bulunmaktadır. Bölge kültürünün etkisiyle kültürleşme yaşamışlar ve bu durum kültürlemelerini nispeten değişime uğratmıştır. Bu uyumlanmayla, eğitim seviyeleri yükselmiş ve özellikle kamu kurumlarında çalışanların oranı artmıştır. Lom erkeklerinin bir bölümünün eleçilik yaptıkları, kadınların ise bunları sokaklarda satarak geçindikleri bilinir. Olası toplumsal damgalanma gereği kimliklerini gizli tutmayı tercih eden Lomlara, Poşa da denmektedir (Kolukırık, 2008, s. 151). Doğu Karadeniz örneği üzerinden, Türkiye'deki Romanlar için bölge kültürünün, kültürleşmelerinde önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Merkezi üst grubun, Romanları zorla kültürel asimilasyona tabi tutmak gibi temel politikaları olmasa da açık tabakalaşmaya dahil etmek için kültürleşmelerini ve bu amaçla kültürel gecikme yaşamadan uyum göstermeleri beklenmektedir.

² Boyalık Mahallesindeki Romanların evleri diğerlerine göre daha sade ve bakımsızdır, 5 Mayıs 2023.

Çalışmanın araştırma grubu olan ve Türkiye'nin batısına göç eden Rom gruplarının, Dom ve Lom gruplarına kıyasla, toplumun diğer kesimleriyle daha sürdürülebilir ilişkiler kurdukları anlaşılmaktadır. Rom grubunun eğitim seviyesi, Dom ve Lom gruplarınıninkine kıyasla daha yüksektir. Nitekim, kamu kurumlarında Rom grubundan çalışan kişi sayısı fazladır. Bu durum, onların iş dayanışması ve kültürel işlevsellik üzerinden toplumsal uyuma dahil olduklarını göstermektedir. Öte yandan Romlar, Roman müziğinin temsilcileri olarak da kabul edilmektedir (Kolukırık, 2008, s. 149). Roman müziğinin, her iki kesim arasında ortak bir kültür yarattığı ve iletişimin buradan daha sorunsuz kurulup ilerlediği görülmektedir. Nitekim, Türkiye'de Romanların toplumsal alanda en çok görünürlük sağladıkları ve toplumsal onayla birlikte iş bölümüne en çok katkı sağladıkları husus, müziktir. Ayrıca Rom Romlarının diğer gruplardan farklılaşmaları, Türkiye'nin Batısında konumlanmalarıyla ve bu bölgenin olanaklarının daha erişilebilir olmasıyla açıklanabilir. Merkezde konumlanma hem görünürlüğü arttırmakta hem iş bölümünü sağlamakta hem de toplumsal uyum üzerinden dayanışmayı mümkün kılmaktadır.

Üç Roman grubunun farklı özelliklerine rağmen onlar sosyolojik açıdan, özellikle grup kimliği üzerinden, toplumsal hiyerarşinin alt tabakasında sınıflandırılırlar. Bu durumun, olumsuz manada iki sebebi bulunmaktadır:

- Yerleşik topluma uyum sağlamayan ve kültürel gecikmeye sebebiyet veren Romanlar;
- Romanların, geçmişten gelen aktarılmış bir öğrenmeyle farklı oldukları inancıyla, toplum tarafından ötekileştirilmeye devam edilmeleri.

İlk unsur, Roman topluluğu kaynaklı bir husus iken ikincisi toplum merkezlidir. Bu durum onların toplumun büyük bir kesimi tarafından "kirli" yani "tehlikeli ve aykırı" olarak sınıflandırılmalarına sebebiyet vermektedir. Genel açıdan tehlike ve kirlilik hususu, toplumun uygun bulmadığı, yabancı olduğu, kültüre aykırı gelen, sözlü normlar ve değerlerdir (Douglas, 2007, s. 64-77). Esasen toplumlar, kendi düzenini sağlama ve kendisini korumak adına, bilinçli biçimde kimi grupları tehlikeli/kirli olarak ötekileştirebilmektedir (İlhan ve Fırat, 2017). Bu yaklaşım birçok ülkede uygulanan Romanlar örneğinde de görülmekle birlikte (Fraser, 2005, s. 209), sermayelere erişimlerini ve sosyal yaşamlarını kısıtlamaktadır. Bu husus aslında yeni bir olgu değildir. Romanlar tarih boyunca, ya merkezden uzak tutulup çevreye sıkışık kalmış ya da toplum içerisinde kültürelleşme üzerinden sosyal asimilasyonla karşılaşmışlardır (Ünalı, 2012, s. 615-626). Bu yaklaşımı Türkiye örneği üzerinden, Sulukule Romanları ile ele almak mümkündür. İstanbul'da bulunan Sulukule, Romanların kentin merkezinde topluluk olarak yaşadığı ve hatta mekânsal gettoleşme oluşturdukları bir mahalleydi. Kentsel dönüşüm kararıyla, zorunlu bir değişim/dönüşüme giren mahallenin büyük bir kısmı için yeniden inşa kararı alınınca, bölgedeki Romanların çoğunluğunun merkezden uzak ve düşük gelirli bölgelere taşındıkları ve/veya tahliye edildikleri bilinmektedir. Bu proje, mimari modernleşme adına fayda sağlasa da Romanlar için kültürel kaybı da beraberinde getirmiştir. Mahallede uzun yıllar yaşamalarının getirisi olarak oluşan sosyokültürel izlerin bu süreçle silindiği; yeni yaşam alanlarında ise geçim kaynakları olan çalgıcılık ve çengencilik sürdürmedikleri gözlemlenmiştir (Göncüoğlu ve Yavuztürk, 2010, s. 107-134). Yerleşik mahalle kültürelmelerinin, merkezden çevreye alınmalarıyla, kültürel unsurlarını kısmen kaybetmelerine yol açılmıştır. Zira, onlar açısından mesleki hususun, kültürlerinin bel kemiği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki bazı toplulukların, toplumdaki konumlarına göre mesleki tabakalaşmaları bulunmaktadır. Mesela Hindistan'daki varna³ ve jati⁴ kast sisteminde olduğu gibi her sülalenin bir varnası ve jatisi bulunmakla birlikte, sülaleler mesleki birlikler üzerinden iş bölümüne katılarak varlık göstermektedir. Bu örneğe benzer biçimde, Roman topluluklarını da mesleki tabakalaşma üzerinden kolayca tanımlamak ve toplumdaki diğer birey ve gruplardan ayırmak mümkündür (Fırat, 2016, s. 38). Buna göre Romanlar çiçekçilik, hurdacılık vb. Meslekler üzerinden gelir elde etseler de müzisyenliğin onların en önde gelen meslekleri olduğu görülmektedir

³ Hindistan'da toplumsal tabakalaşma, dört unsur yani kölelik, kast, lonca ve sınıf yapılanmaları üzerinden ele alınabilir. Kast sisteminde en bilinen kapalı tabakalaşma modeli Hindistan'da uygulanan varna ve jati sistemidir. Hindu dinine inananların toplumsal olarak örgütlenmesi amacıyla yaratılmış bir tür sosyal hiyerarşi sistemidir. Her Hindu bir kast yani varnaya mensup doğar ve böylece diğer varnalardan çeşitli ayrıcalıklar veya ötekileştirilmelerle ayrılır. Hindistan'da toplum dört varnaya ayrılmaktadır. Hiyerarşik olarak en tepede bilginler ve rahiplerden oluşan Brahmanlar ardından askerler, prensler ve üst düzey memurlardan meydana gelen Kşatriyalar, devamında tüccarlar, toprak sahipleri ve çiftçileri oluşturan Vaişyalar ve en altta işçiler ile kölelerin grubu Sudralar yer alır. Bu sistemde varnalararası dikey hareketliliğe izin verilmemektedir.

⁴ Yine Hindistan'daki tabakalaşmada, varna içindeki yatay hareketliliğe jati denmektedir. Jati sadece ilk üç varnada serbest iken Sudralarda değildir. Zira jati, varna içindeki farklı sülale ve meslek gruplarını belirleyen kast içi ayrı bir kast sistemidir. Özetle Hindistan'daki kast tipi tabakalaşmanın sebebi, gruplararası yatay ve dikey hareketliliğin serbest olmaması ve nesiller boyu sürmesinden kaynaklanmaktadır.

(Sal, 2009, s. 43). Eski Sulukule örneği üzerinden Romanların toplumsal alanda müzisyenlik ile görünürlük ve kabul elde ettikleri fakat kentsel dönüşümle birlikte değişen ikamet kültürüyle, bu durumun şimdi olmasa da bir iki nesil sonra kültürel atık olacağı söylenebilir.

Modernleşme, her ne kadar teknolojik ve bilişsel gelişmeyi sağlasa da küresel ve kentsel öğelerin güçlenmesiyle, yerel topluluklara ait geleneksel öğeleri zayıflatmaktadır (Giddens, 1998, s. 62). Bununla birlikte kimi çatışma grupları ve/veya alt gruplar, bir yandan değişip/dönüşüp modernleşmeye uyumlanırken kimi ya dışa kapalı oldukları için ya da diğer gruplarca ötekileştirmeye maruz kaldıklarından toplumsal sorun yaşamaktadırlar. Günümüzde Roman topluluklarının da benzer bir kültürel uyumsuzluk ve gecikmeyle toplumun bir parçası olmadıkları gibi, yer yer tabakalaşmaya, ötekileşmeye ve damgalanmaya maruz kaldıkları görülmektedir. Tabakalaşma aslında her toplumda var olan bir tür yönetim biçimidir. Gelişmiş ülkelerde uygulanan açık tabakalaşma, yatay ve dikey hareketliliğe olanak tanıyan ve insanları daha çok bireysel marifet ile kazanılmış statülerine göre sınıflandıran bir tür demokratik düzen uygulaması iken anti demokratik ve/veya gelişmekte olan/gelişmemiş ülkelerde, yarı kapalı ve/veya kapalı tabakalaşma ile toplumsal bütünlüğü bozan hegemonik bir sistem olarak uygulandığı bilinir (Haviland vd., 2008, s. 556). Buradaki uygulama, yatay ve dikey hareketlilik serbest değildir ve üst grubun oluşturduğu *kayırlan statüye*⁵ olanak tanıyan ve daha çok verilmiş statülerden ibaret, bir tür demokratik olmayan uygulamadır. Bu ötekileştirme sadece sosyokültürel ve mesleki tercihleri dolayısıyla değil, fiziksel görünüşle de ilişkilendirilebilir. Tekrardan Hindistan'daki varna ve jati sistemine dönmek gerekirse, bu tabakalaşma aynı zamanda "ten rengi hiyerarşisi" üzerinden daha açık tenli olanları üst gruba, daha koyu tenli olanları ise alt gruba mensup görmektedir. Benzer bir anlayışla, Türkiye'deki Romanların da geneli itibarıyla koyu buğday ten renkleri onları diğerlerinden dış görünüşle kolaylıkla ayırıştırmanın bir aracı olabilmektedir. Bu farklılaştırma esasen bir damgalamadır. Çünkü toplumun belli bir kesimi için bu unsur, olumsuz bir yargıya tekabül etmektedir ve onları yer yer toplum dışı olarak damgalayarak, fırsat/güç/statü kaybına yol açan bir ötekileştirmeye karşılık gelebilmektedir (Goffman, 1963). Türkiye her ne kadar fırsat eşitliğine dikkat etmeye çalışan bir ülke olsa da yüz yüze ilişkilerde mahalle baskısının önüne yasaların da set olmadığı ve grupların muhatap olmak istediklerini kendi kişisel ve grup tercihlerine göre belirledikleri anlaşılmaktadır. Ve toplumsal damgalama, tarihten gelen sözlü norm ve değer olduğundan, değişmesi yazılı norm gibi hemen mümkün değildir.

Toplumlar neden belli bir topluluğu damgalar ve ötekileştirir? Bunun sembolik etkileşimcilik üzerinden bir açıklaması var mıdır? Toplumlar kendilerine ve geleneklerine, tehdit unsuru olarak gördüklerini "tehlikeli" ve "kirlili" olarak sınıflandırabilirler. Douglas'a göre bir toplumun kabul gördüğü genel işleyiş saflık iken, bunun bozulma tehdidi kirlilik olarak algılanabilmektedir (Douglas, 2007, s. 64-77). Bu açıdan bazı topluluklar, bir iç sosyal savunma refleksiyle kendilerini saf olmayan kirliden korumak adına ötekileştirme aracını kullanmaktadırlar. Türkiye'de de Romanların, toplumun genelinden farklı bir yaşam geleneğine sahip olmaları, onların ötekileştirilmesini beraberinden getirebilmektedir. Çalışmanın devamında bu hususlar gibi hipotezler, bulgularla birlikte ele alınıp, yorumlanacaktır.

Yöntem

İstanbul'un Arnavutköy ilçesi 2023 yılı verilerine göre 336.062 nüfusa sahiptir. Nüfusun 163.361'ini kadınlar, 172.701'ini ise erkekler oluşturmaktadır. Arnavutköy'de toplam 38 mahalle bulunmaktadır ve çalışmanın yürütüldüğü yer Boyalık Mahallesi'dir. Mahallede 764 kişi ikamet etmektedir ve Roman seçmen sayısı 122 kişidir. Çalışmada 122 kişinin tümüne ulaşmak gibi gönüllülüğe dayalı sosyolojik bir çalışma yapmak mümkün olmadığından, anahtar kişi yardımıyla girilen sahada kartopu yöntemiyle ilerleme sağlanmıştır. Literatür taraması akabinde, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilim Etik Komisyonundan etik kurul onayı alınarak sahaya çıkmıştır. (*Tarih:30.03.2023, Toplantı No: 2023/03*) Çalışmada, karma

⁵ Kayırlan Statü, genel açıdan literatürde var olan "Verilmiş/Edinilmiş", "Kazanılmış/Sosyal", "Anahtar Statülere" ek olarak Çatlı tarafından derslerde sözlü söylemle kullanılan bir kavramdır. "Kayırlan Statü", özellikle siyasi hegemonyada, ekonomik dalgalanmada ve değerlerin süreklilik arz etmediği gündelik hayat sosyolojisinde insan ilişkilerinin borsa gibi değişken olmasından dolayı "çıkarıcı" ve "geçiciliği" vurgulayan bir terimdir. Kayırlan Statü kısa süre için bireye/gruplara ciddi bir kazanım sağlar. Her ne kadar bu çalışmada bahsedilmese de yine Çatlı tarafından derslerde kullanılan Simüle Nefret Statüsü, özellikle dijital iletişimin artmasıyla, sosyal mecralarda linçlenen bireylere/gruplara yönelik oluşturulan eyleme verilen addır. Bireyi tanımadan, simülasyon alanında "yaratılan" bir algı üzerinden, sanal kitle psikolojisiyle geliştirilen duygu durumu da çıkarıcı ve geçici olabilmektedir. Kitlenin, simüle nefret ile karşı olduğuna karşı olmamak ve/veya kayırlan statü üzerinden sahiplenmek, günümüz iletişiminde çok fazla kullanılmaktadır.

yöntemler kullanılmıştır. Çalışmada anket yürütülmüş ve katılımlı gözlem için sahaya birçok kez⁶ gidilerek deneyim elde edilmiştir. Anket, 22 kapalı uçlu sorudan oluşmaktadır. Sorularda grup içi gündelik sosyokültürel yapılanmaya, toplumsal kültürel paylaşımlara ve geleceğe dair beklentilere odaklanılmıştır. Çalışmada beş hipotez belirlenmiştir. Hipotezler bağlamında oluşturulan anket sorularının analizi, SPSS 19.0 programında yapılmış ve bulgular kısmında ele alınmıştır. Hipotezler şunlardır:

Hipotez 1: Romanların eğitim durumu düşüktür (Soru 3)

Hipotez 2: Romanlar kendi toplulukları dışındakilerce ötekileştirilmektedir (Soru 18 ve 22)

Hipotez 3: Romanların ötekileştirmelerinin sebebi, yasadışı ekonomik gelir elde ettiklerine dair bilgidir (Soru 20)

Hipotez 4: Romanlar kendilerini kültürel gelenekselci olarak görmektedir (Soru 21)

Hipotez 5: Romanlar aidiyet bakımından kendilerini önce Roman olarak tanımlar (Soru 22)

Araştırmanın ana problemi, Romanların alt grubu oluşturmalarına bağlı yaşanan unsurlara ek, üst grup gibi diğer alt gruplarca da ötekileşme/tabakalaşma/damgalama görebilmeleri ve buna paralel olarak dışa kapalı kültürel yapılanmalarıyla, toplumsallaşmaktan ziyade gettolaşmaya daha yatkın olmalarıdır. Max Weber modernleşmeyle birlikte, kentteki birey ve toplulukların “bürokrasi” kültürüyle beraber toplumsal yapılara uyum gösterdiğini belirtir. Bu hususun özellikle bürokratik uyumla sürdürülebilir olduğu, aksi halde kente özgü kültürel işlevsellik elde edilemeyeceğine ekler. Zira, bürokrasi kültüründe işlevsel olmak ve toplumca kabul edilmek, organik dayanışmanın bir bölümünde sorunsuz işliyorken; mekanik dayanışmanın önünde bir çeşit “mahalle baskısı” ile karşılaştığı görülmektedir. Bu açıdan Romanların, kentte bürokrasi ile organik dayanışma üzerinden yer yer toplumsallaştıkları fakat mekanik dayanışmada daha çok kendi gruplarıyla grup içi bir iletişimle ilerlemeyi tercih ettikleri ve/veya buna mecbur kaldıkları düşünülebilir. Bu bilginin eski bir ezberden ibaret mi olduğunun akademik merakıyla, ana problem “Romanlar toplumsallaşmanın neresindedir?” ve “toplumsal alanda kendilerini tanımlama biçimleri nelerdir?” sorularıyla belirlenmiştir.

Türkiye’de kültürel uyum ve toplumsal dayanışma biçimi her alanda gelişime yönelik ilerleme kaydedememiştir. Ağırlıklı olarak alt grup, zaman zaman da çatışma grubu olarak sınıflandırılan Romanlar, gündelik hayatlarında pek çok problemle karşı karşıya kalmışlardır. Elbette günümüzde birçok birey ekonomik, sosyokültürel ve ideolojik sorunlarla karşılaşabilmektedir ve esas kıstas, bunları özellikle bir grubun bilinçli ötekileştirmesinden mi yoksa kapitalizmden kaynaklanan olağan hayat mücadelesinden mi kaynaklandığıdır? Sert ve Turhan’ın da belirttikleri gibi (2019, s. 536) nefret söyleminin ve ötekileştirilmenin temelinde, bir grubun kendilerinden farklı olana karşı hoşgörüsüzlüğü yatmaktadır. Farklı olanın bir tehdit unsuru olarak görülmesi, onun her alanda dışlanmasının önünü açmaktadır. Her ne kadar Türkiye’de “sivil haklarda” ilerlemeler kaydedilmiş ve bu haklar birçok medeni toplumdan daha gelişmiş olsa da günümüz Romanlarının değişen koşullarıyla, yeniden odaklanması gerektiği düşünülmektedir. Bu amaçla araştırmada, Türkiye’deki Romanların sosyokültürel yapılanmalarına odaklanarak, artan toplumsal dayanışmaya ek olarak ötekileştirilme olgularının ele alınması ve bu hususlar var ise bunların nedenlerinin ortaya koyulması planlanmaktadır. Bilim, toplumun duygusal tepkilerini ve/veya ötekileştirdiğini empati kurarak anlamlandırması dolayısıyla özgürleştirme özgürlüğüdür. Bilim insanı, kendi doğrusunu değil hem sahadan elde ettiklerini bulgu olarak ele alır hem de toplumsal katkı için en gerçekçi önerilerini tartışmaya sunar. Bu özgürlük, bilim insanının eriştiği bilgiyi kamusal alana bildirmesiyle mümkün olabilir. Suya atılan ilk taşır bilimsel bilgi. Bu amaç ile, ulus-devlet yapılanması dolayısıyla Roman topluluğunun geleneksel değerlerini de koruyarak organik dayanışmaya daha çok katılım sağlamaları; çatışma grubu olarak değil de alt grup olarak toplumda daha çok yer edinmeleri ve bu doğrultuda ülke birliği adına fayda sağlanması hedeflenmektedir.

⁶ Sahada altı farklı tarihte katılımlı gözlem için bulunulmuştur.

Bulgular

Bulgular, anketten ve katılımlı gözlemden elde edilen analizlere ve yorumlara dayanmaktadır. Katılımlı gözlemden elde edilen deneyimler de yer yer bulgulara aktarılmıştır. Buna göre Boyalık Mahallesinde kendi ortamlarında 10'u kadın, 15'i erkek toplam 25 kişiyle anket için görüşme sağlanmıştır. Aslında bu sayı, genel açıdan az gibi dursa da Arnavutköy Boyalık Mahallesindeki 18 yaş üstü Romanın sadece 122 kişiden ibaret olduğu ve görüşülen 25 kişinin, toplamın beşte birine karşılık gelmesi, araştırma örnekleminin, araştırma evrenini yansıtmaya elverişli yani yeterli olduğu anlaşılacaktır. Bunların %12'si (3 kişi) 18-27 yaş, %28'i (7 kişi) 28-37 yaş, %16'sı (4 kişi) 38-47 yaş, %20'si (5 kişi) 48-57 yaş, %20'si (5 kişi) 58-67 yaş ve %4'ü (1 kişi) 68-77 yaş grubunda yer almaktadır. Yaş dağılımının, dengeli tutulduğu söylenebilir.

Görüşülenlerin %84'ü evli, %4'ü bekar ve %12'si eşi vefat etmiş olarak sınıflandırılmıştır. Toplulukta hem erken yaşta evlenme hem de iç evlilik yoğunluktadır. Hatta "kız kaçırma" usulü evliliğin de gençlerce tercih edilebildiği öğrenilmiştir. Evlilik paktında önce dini nikah, ardından belediye nikahı kıyıldığı ve tek eşliliğe önem verildiği görülmüştür. Eşleri vefat edenlerin evlenmedikleri ve aile bağları kuvvetli olduğundan, aileleriyle ya aynı binada ya da aynı evde, genelde geniş aile biçiminde yaşamaya devam etmeleri dikkat çekici olmuştur. Aile mensuplarının, özellikle de anne-babalarına yaşlarına hürmeten saygılı oldukları, koruyup kolladıkları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla saygınlığa dayalı yaş hiyerarşisinden bahsetmek mümkündür. Ayrıca Romanlarda, gelin ve kaynana sisteminin büyük oranda devam ettiği ve yaşı geçkin kadının, aile üzerinde belli bir hegemonyaya sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Boyalık Mahallesi Romanları, bakabilecekleri kadar çocuk sahibidirler. Görüşülenlerin %48'i iki çocuk, %20'si tek çocuk, %12'si üç veya dört çocuk sahibiyken, %8'inin anne baba olmak istediklerini ancak henüz çocuk yapmadıkları, %4'e karşılık tek bekar kişinin de çocuğu olmadığı kaydedilmiştir (Bkz. Tablo 1). Genel manada %68'inin bir veya iki çocuklu olduğu ve çok çocuklu kalabalık aile tipini oluşturmadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların Çocuk Sayısı Dağılımı

Çocuk Sayısı	N	%
Bekar	1	4,0
Çocuğu yok	2	8,0
1 çocuk	5	20,0
2 çocuk	12	48,0
3 çocuk	3	12,0
4 çocuk ve üstü	12	12,0
Toplam	25	100,0

Toplumsalın kültürleme biçimini yansıtan eğitim anlayışları, Tablo 2'de ele alındığı üzere nispeten düşüktür. Görüşülenlerin %52'si ilkokul, %24'ü üniversite mezunudur. Yüksek tahsillilerin hepsi Z Kuşağı olduğundan, yakın gelecekte eğitim oranı gösterge çizelgesinin artacağı öngörülebilir. Bu husus, kentleşmeyle beraber eğitime verdikleri önemin arttığını yansıtmaktadır.

Tablo 2

Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	N	%
Okuma yazma bilmiyor	1	4,0
İlkokul mezunu	13	52,0
Ortaokul mezunu	4	16,0
Lise mezunu	1	4,0
Yüksekokul/Üniversite mezunu	6	24,0
Toplam	25	100,0

Eğitim seviyesiyle paralel olarak işlevsellik kazandığı görülen mesleki duruma göre (Bkz. Tablo 3), katılımcıların %40'ı çalışmamaktadır ve bunlar arasında iki kişi dışında tümü kadındır. Erkeklerin %20'si kamu sektöründe, %24'ü özel sektörde

işçi iken %16'sı çeşitli iş kollarında günlük/mevsimlik işçi olarak çalışmaktadır. Roman topluluğunun göçebe kültürden gelmeleri, yaşamlarını halen etkilemektedir. Ne var ki özellikle genç kuşakla birlikte, eğitim ve mesleki alanlarda değişim geçirdikleri görülmektedir. Toplumsal iş bölümü üzerinden kamusal alanda daha görünür ve toplumca kabul edilebilir olabileceklerinin farkındalar. Ayrıca görüşmelerde, ekonomi odaklı gelecek kaygısı taşıdıklarından devlet güvencesine önem verdiklerini de belirtmişlerdir. Buna göre %84'ü Sosyal Sigorta Kurumuna bağlı güvence altındayken, %16'sının herhangi bir güvencesi olmadığı görülmüştür.

Tablo 3*Katılımcıların Çalışma ve Meslek Durumlarına Göre Dağılımı*

Mesleki Durum	N	%
Çalışmıyor	10	40,0
Kamu sektöründe memur	5	20,0
Özel sektörde işçi	6	24,0
Özel sektörde kendi işi	-	-
Diğer	4	16,0
Toplam	25	100,0

Genel olarak geçmişten günümüze Romanların ekonomik gelirlerinin düşük olduğu bilinmektedir. Ankette de benzer bir yaklaşım ortaya çıkmıştır (Bkz. Tablo 4). Görüşülenlerin %20'sinin aylık şahsi geliri olmasa da ortak hane içi dayanışmayla geçim sağlamaktalar. %16'sının ise asgari ücret⁷ altında kazançları olduğu görülmektedir. 2023 yılı asgari brüt ücret karşılığı 10.008 TL iken sadece %8'inin 25.000 TL ve üstünde aylık şahsi gelirleri bulunmaktadır. Öte yandan haneye giren gelire bakıldığında, sözlü görüşmelerde aktardıklarına göre ekonomik refah seviyelerinin az da olsa yükseldiği belirtilmiştir. Ayrıca aile içi dayanışmanın, ekonomiye de katkı sağladığı söylenebilir. Benzer bir yaklaşımla, bir kişi hariç herkes en az iki kişi olarak aynı haneyi paylaştıklarını ifade etmişlerdir. %16'sı iki kişi, %56'sı üç-dört kişi, %20'si beş-yedi kişi ve %4'ü sekiz kişi ve üstü olarak aynı hanede yaşamaktadır. Zira aynı hane paylaşımı, aylık geçim yükümlülüğünü dayanışmayla sürdürülebilir kılmaktadır. Bunlardan %64'ü kendi evinde yaşamaktadır. Bu, yüksek bir orandır. Öte yandan %24'ü kirada yaşarken, %12'si yakınlarının evinde kaldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4*Katılımcıların Şahsi ve Hane Toplamı Aylık Gelir Dağılımı*

Aylık Şahsi Gelir	N	%	Hane Toplam Gelir	N	%
Gelirim yok	5	20,0	Gelirimiz yok	-	-
Asgari ücret altı	4	16,0	Asgari ücret ve altı	4	16,0
Asgari ücret	4	16,0	Asgari ücret	4	16,0
7.000-9.000	3	12,0	7.000-9.000	4	16,0
9.000-12.000	3	12,0	9.000-12.000	5	20,0
12.000-15.000	2	8,0	12.000-15.000	-	-
15.000-20.000	1	4,0	15.000-20.000	2	8,0
20.000-25.000	1	4,0	20.000-25.000	2	8,0
25.000 ve üstü	2	8,0	25.000 ve üstü	4	16,0
Toplam	25	100,0	Toplam	25	100,0

Hipotez 1'de belirtilen "Romanların eğitim durumu düşüktür" yaklaşımı, bulgularla desteklenmektedir. Buna göre bir kişinin okuma yazma bilmediği, on üç kişinin ilkokul, dördünün ortaokul, bir kişinin lise mezunu olduğu hatırlatılmalıdır. Sadece gençlerden meydana gelen altı kişi üniversite eğitimi almıştır. Bu bulgular literatürdeki yaklaşımlarla örtüşmekle beraber eğitimin, iş seçimini de biçimlendirdiği görülmektedir. Fırat, mesleki seçim ve tabakalaşma üzerinden Romanların toplumdaki diğer gruplardan ayırt edilebileceğini ifade eder (Fırat, 2016, s. 38). Sal ise, eğitim seviyesi düşük olan Romanların

⁷ 2023 yılı asgari brüt ücret 10.008,00 TL'dir.

müziyenlik, çiçekçilik, hurdacılık vb. (Sal, 2009, s. 43) işler yaptıklarını belirtir. Romanları tek tipleştirmemek adına Kolukırık, Rom'ların, Dom ve Lor'a kıyasla eğitim seviyelerinin daha yüksek olduğunu aktarır (Kolukırık, 2008, s. 149-151). Öte yandan modernleşmeyle birlikte Romanların eski mesleklerini sürdüremedikleri de belirtilir (Göncüoğlu ve Yavuztürk, 2010, s. 107-134). Çalışma bu yaklaşımlarla örtüşmektedir. Romanları tek tipleştirmek çok gerçekçi değildir zira değişip dönüşen kültür edinimleri ve yeni neslin kültürlenerek kültürlenmesi birlikte düşünülmesi gereken hususlardır. Romanlarda eğitim düzeyi yüksek değildir fakat çalışmada görüşülenler üzerinden kuşaklararası bir kıyas yapıldığında, genç kuşağının tümünün üniversite eğitimi görmesi, bu durumun dönüşümüne kanıt teşkil etmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe de ekonomik refahın belli bir oranda artacağı öngörülebilir. Ayrıca modernleşme ve bürokrasinin de Romanları kısmen değiştirdiği anlaşılmaktadır. Öyle ki Roman topluluklarının göçebelikten yerleşik yaşama geçmeleri, İstanbul'un merkezinde olmaları da Arnavutköy gibi kente çok yakın bir çevre yerleşimi üzerinden görünürlüklerini sağladığı ifade edilebilir. Buna göre %48'i kentte, %52'si köy veya kasabada doğduklarını ve akabinde kente, sosyokültürel olanaklar veya iç kargaşa sebebiyle göç ettiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların gelirlerinin en fazla harcadığı alanlar (Bkz. Tablo 5) sırasıyla %48 gıda, %24 kira/konut kredisi, %24 giyim, %20 eğitim, %4 sağlık, %4 sosyal aktivite/tatil, %4 araç/araç kredisi ve %4 diğer harcamalardır. Buna göre aylık harcamaların zorunlu ihtiyaçları gidermeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Aslında bu kısıtlı ekonomik refah, Türkiye'de alt tabakanın genel durumunu yansıtmaktadır; bu durum sadece Romanlara özgü değildir. Tablo 3'te de ele alındığı üzere, görüşme sağlananların %68'i asgari ücret altında gelire sahiptir. Bourdieu'nun da belirttiği üzere meşrulaştırılan üst gruplara karşın, alt gruptakiler sermayelere erişim kısıtlılığı yaşamaktadırlar (Bourdieu, 1998, s. 192). Romanların ekonomik sermayede alt gruba mensup olmaları, ötekileştirilen grup statüsüyle açıklanmaya uygun değildir. Zira Türkiye'de alt grupta yer alan birçok topluluk vardır. Alt grupta yer almalarının daha çok düşük eğitim seviyesiyle, sosyalleşmede kültürel gecikme yaşamalarıyla ve/veya kısmen dışa kapalı olmalarıyla alakalı olduğu da söylenebilir. Kolukırık, Romanlar alt veya çatışma grubunu meydana getirdiklerini belirtir (Kolukırık, 2004, s. 30). Bu doğrultuda belirtilmelidir ki çalışmaya dahil olan Romanlar çatışma grubunu değil, alt grubu teşkil etmektedir. Dolayısıyla Romanlar için genelleşici yaklaşımların her zaman sahada karşılık bulmadığı görülmüştür. Bu ifade, "ötekileştirme" hususunda daha ayrıntılı ele alınmıştır.

Tablo 5

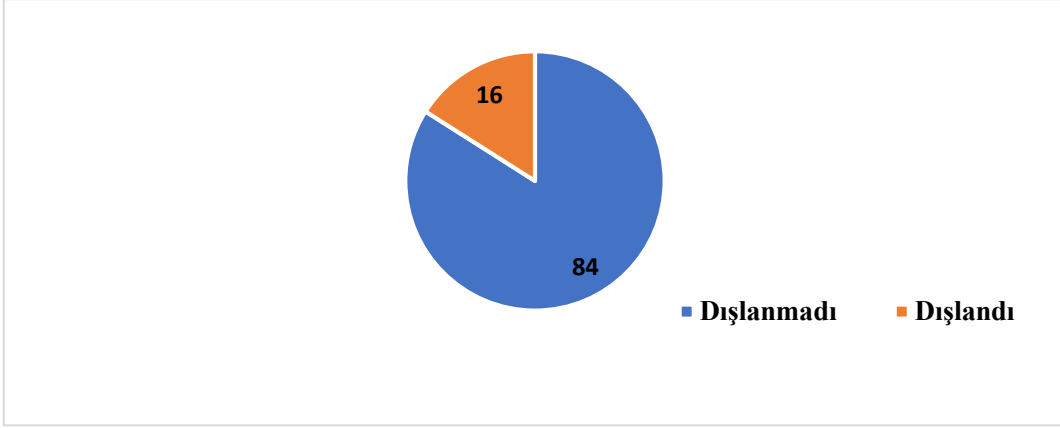
Katılımcıların Gelirinin En Fazla Harcandığı Alan Dağılımı

Gelirin En Fazla Harcandığı Alanlar	N	%
Eğitim	5	20,0
Sağlık	1	4,0
Gıda	12	48,0
Giyim	6	24,0
Sosyal aktivite/Tatil	1	4,0
Sanat	-	-
Kira/Konut Kredisi	6	24,0
Araç/Araç Konut Kredisi	1	4,0
Kozmetik	-	-
Diğer	1	4,0

Hipotez 2 (Romanlar kendi toplulukları dışındakilerce ötekileştirilmektedirler) ve hipotez 3'de (Ötekileştirmelerinin sebebi, yasadışı gelir elde etmeleridir) belirtilen "ötekileştirme" hususu birbirini tamamladığı için birlikte ele alınmaktadır. Boyalık Mahallesi mensuplarına, bireysel açıdan toplumsal dışlanma yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Literatür aşamasında, Romanların ötekileştirme yaşadıkları belirtilmesine karşın, çalışmada %84'ü bireysel açıdan toplumsal dışlanma yaşamadıklarını ifade etmişlerdir (Bkz. Şekil 2). Bu oran, toplumsallaşmaya dair olumlu bir göstergedir. Elbette Arnavutköy Boyalık Mahallesi, İstanbul'un merkezinde değildir ve çevre kültüründe daha çok dışa kapalı geleneksel aile/akraba/hemşeri kültürlenmesiyle yaşamaları, sosyalleşmede ortaya çıkabilecek çeşitli sorunlardan onları uzak tuttuğunu düşünebilir. Bu yüksek oran, %16'sının bireysel toplumsal dışlanma yaşadıklarını belirtmeleri sebebiyle, bilgi sondajına gidilmesini gerektirmiştir.

Şekil 2

Toplumsallaşma ve Dışlanma

Görüşülenlere hangi konuda dışlanma yaşadıkları sorulmuş ve alınan muallak yanıtlar, daha önce %84'ünün dışlanma yaşamadıklarına dair verdikleri cevaplarla ikilem yaratmıştır (Bkz. Tablo 7). Bu husus, çalışmanın devamında yorumlanmaktadır.

Tablo 7'de görüldüğü üzere görüşülenlerin %64'ü dışlanmanın "dini, etnik köken, ekonomik vb." sebeplerden ziyade "diğer" seçeneğini işaretleyerek, bilgi sondajına rağmen ilkin tam bir açıklamada bulunmamışlardır. Bu durum, dışlanmaya dair bir kafa karışıklığı ve hegemonik baskıdan çok, bu hususa dair geçmişten gelen ezber bilgiyle cevap verdikleri izlenimi yaratmıştır. Çalışmanın devamında bilgi sondajı derinleştirildiğinde, bu ikilem açıklığa kavuşturulmuştur.

Tablo 7

Katılımcıların Bireysel Dışlanma Sebepleri Dağılımı

Bireysel Dışlanma Sebepleri	N	%
Dış görünüş	10	4,0
Etnik köken	5	20,0
Güven vermiyorlar	1	4,0
Diğer	16	64,0
Toplam	25	100,0

Aslında ikilemin sebebinin, sorunun soruluş biçimindeki farklı "öznelerden" kaynaklandığı anlaşılmıştır. "Bireysel dışlanma deneyimleri" ile "genel olarak Romanların dışlanıp dışlanmadığı" soruları, farklı öznelere sahiptir ve dolayısıyla cevapları da farklı olmuştur. Bu nedenle, görüşülenlerin %84'ü bireysel dışlanma yaşamamasalar da %16'sı bireysel dışlanma yaşamıştır. Öte yandan görüşmeye katılanların %40'ının genel düşüncesine bakıldığında, bazı Romanların toplumda olumsuz kabul edilen davranışlar sergilemeleri sebebiyle; %16'sının genel düşüncesinin, bazı Romanların suç işleme sıklıklarının toplumdaki diğer gruplara göre daha yüksek olmasından; %12'sinin genel düşüncesine göre bazı Romanların düzenleri olmadığı, konuşma tarzları ve giyinişlerinin ortalamanın altında olmasından dolayı toplumsal dışlanma yaşandığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Buna göre %80'i genel düşünceleri doğrultusunda, toplumda şu veya bu sebepten Romanların dışlandıklarını ifade etmektedirler. Yalnızca %20'si Romanların toplumsal dışlanmaya maruz kalmadıklarını düşündüklerini belirtmişlerdir (Bkz. Tablo 8). Romanların dışlanma sebeplerinin kiminde Romanlar Romanları kabahatli görürken, kiminde ise Romanlar toplumu kabahatli görmektedir.

Tablo 8

Genel Kaniya Göre Romanların Dışlanma Sebepleri Dağılımı

Genel Kaniya Göre Romanların Dışlanma Sebepleri	N	%
Bazı Romanların toplumda olumsuz kabul edilen davranışlar sergilemeleri	10	40,0
Dışlanma yok	5	20,0
Bazı Romanların suç işleme sıklıklarının diğer gruplara göre daha yüksek olması	4	16,0
Düzenleri yok, konuşma tarzları, giyinişten dolayı	3	12,0
Bazı Romanların dilencilik yapmaları	1	4,0
TV'de yanlış yansıtılması	1	4,0
Ülkemizde çingene ve Roman karıştırıldığı için	1	4,0
Toplam	25	100,0

Sal, bazı Romanların yasadışı suçlara (kapkaççılık, hırsızlık, yasaklı madde satıcılığı vb.) bulaştıklarını belirtmektedir (Sal, 2009, s. 43). Araştırma kapsamında da görüşülenlerin %16'sı onların toplumsal ötekileştirme yaşama sebeplerinin altında, yasadışı hususlara bulaşmalarını sebep göstermişlerdir. Daha önce de belirtildiği üzere %40'ı Romanların olumsuz davranışlarını; %12'si devam eden göçebe yaşamları ve dış görünüşlerini; %4'ü dilencilik yapmalarını toplumsal ötekileştirilmenin sebepleri olarak göstermişlerdir. Genele bakıldığında, onların ötekileştirmeye dair kanıları daha çok bazı Romanların, toplumun büyük çoğunluğundan farklı yaşayıp, davranmalarından kaynakladığı anlaşılmaktadır. Katılımlı gözlemde edinilen izlenime göre ötekileştirme hususunda Romanlar, toplumun genelinden ziyade, kent kültürüne ve modernleşmeye uyum sağlamayan topluluklarını tenkit etmektedirler. Birçoğunun genel aktarımına göre Batıdaki Romanlarla, Doğu dakiler birbirlerinden farklıdır ve toplumdaki olumsuz yargı daha çok Doğu dakilerin yaşam pratiklerinden kaynaklanmaktadır. Literatürde de Doğuda bulunan Domların, Lomlara kıyasla daha dışa kapalı olduğu belirtilmektedir (Kolukırık, 2008, s. 149). Bu manada Romanların, kendi alt gruplarını hiyerarşik bir sıralamaya soktukları söylenebilir. Elbette, bu söylemler daha geniş ölçekli çalışmalarla daha ayrıntılı ele alınmalıdır.

Sahada aktarılanlara göre, toplum Romanları iyi tanımamaktadır; bu yabancılaşmanın bir yansıması olarak da farklı Roman gruplarının farklı geleneklere sahip oldukları, kentleşmeye uyum hususunda hepsinin aynı sosyalleşmeye tabi olmadıkları ancak toplumun bir genelleme yaparak yanılısına yaşadığını belirtmişlerdir. Bu bulgu, O'nions'da karşımıza çıkan "*toplumsal ön yargı*" kavramıyla ele alınabilir (O'nions, 2001, s. 5). Toplumsal ön yargılar, tarihte elde edilen deneyimlerle sabittir. Devir değişir, insan değişir ama toplumsal ön yargı kolay değişmez. Çünkü toplum, tarihten gelen bu bilginin, zamanında kendisine sorun teşkil ettiğini ve en korunaklı tutumun, ilgili grupla yabancılaşma olduğuna karar vermiştir. Bu doğrultuda toplum yabancılaşma yaşadığını, kendisi için tehlikeli görmektedir denilebilir (Douglas, 2007, s. 64-77). Özetlemek gerekirse, çalışmanın hipotez 3 ve 4'de belirtilen hususların doğrulandığı görülür. Ancak ötekileştirilme, yabancılaşma gereği hem genele matuf tarihten gelen ezber bir bilgidir hem değişime uğradığı için güncel yargılarla yeniden oluşturulmalıdır hem de gruplararası farklılıklara dayanan bölgesel bir gerçekliğe sahip olduğundan alt gruplara göre farklılık gösterebilmektedir. Tüm bu açıklamalar bağlamında, Boyalık Mahallesi Romanlarının, bireysel manada ötekileştirmeye dair büyük sorun yaşamadıkları anlaşılmaktadır. Özellikle de son yıllardaki olumlu siyasi söylemler üzerinden, çevreden merkeze daha çok yakınlaştıkları anlaşılmıştır (Bkz. Şekil 3).

Şekil 3

“İlle De Roman İlle De Erdoğan” Adlı Programdan⁸

Görüşülenlere kültürel açıdan kendilerini nasıl tanımladıkları sorulmuştur. “Laiklik” en yüksek ve “dini muhafazakâr” ise en az tanımlamaya sahip olarak dikkat çekmiştir (Bkz. Tablo 9). “Kültürel gelenekselci” ve “modern” cevapları %48 ile yine önemli bir açılıma karşılık gelmektedir.

Tablo 9

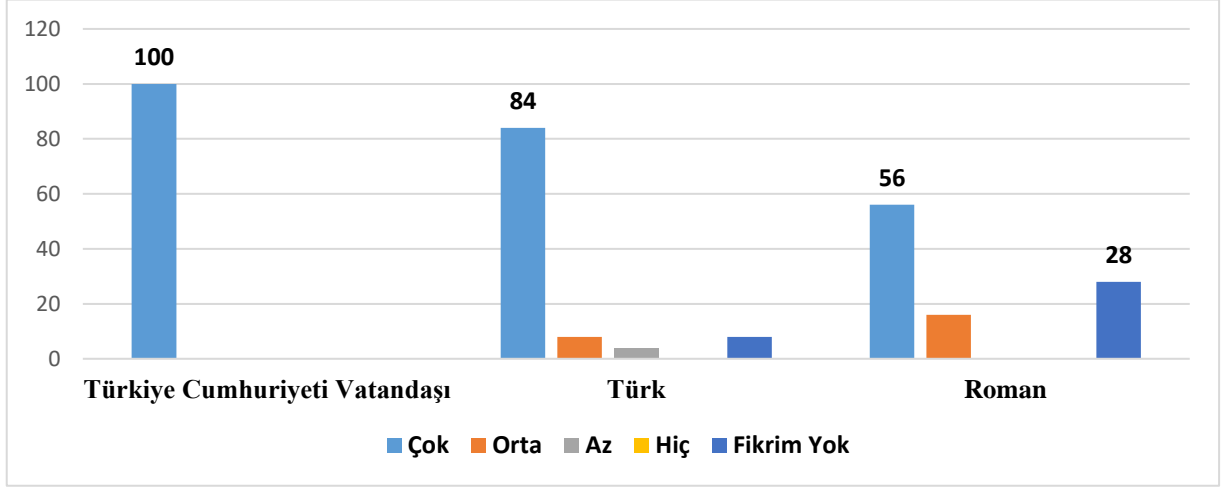
Katılımcıların Kendilerini Kültürel Statü Üzerinden Tanımlamaları

Kendinizi nasıl tanımlarsınız	Çok	Orta	Az	Hiç	Toplam
Dini muhafazakâr	%40,0	%56,0	-	%4,0	%100,0
Kültürel Gelenekselci	%48,0	%20,0	%16,0	%16,0	%100,0
Laik	%76,0	%12,0	-	%12,0	%100,0
Modern	%48,0	%36,0	%4,0	%12,0	%100,0

Hipotez 4’de “Romanlar kendilerini kültürel gelenekselci olarak görmektedirler” ve hipotez 5’de “Romanlar kendilerini önce Roman olarak tanımlarlar” hususları, bulguları örtüştüğü için birlikte ele alınmıştır. Romanların nispeten dışa kapalı kimlikleri sebebiyle, Roman oluşları üzerinden kültürel gelenekselci oldukları varsayılsa da “laik” olmanın daha ağır bastığı görülmektedir. Yani bir başka ifadeyle ulusal kimlik kabullerinden olan laikliğin, topluluk kimliğinden önce geldiği anlaşılmaktadır. Bu husus, Cumhuriyetin ana kurucu ilkelerinin bütünleştirici politikasının başarılı olmasıyla açıklanabilir. Öyle ki ulus-devlet yapılanması, birçok çevre ve/veya çatışma gruplarını, Türkiye Cumhuriyeti mensubu kimliğiyle merkezde toplayabilmiştir. Bu tespiti kanıtlayan bulgu, Şekil 4’de verilmektedir. Görüşülen kişilerden kendi kimliklerini/mensubiyetlerini tanımlamaları istenmiştir. Kendisini öncelikle birinci tanımla Türk olarak benimseyenlerin %80 çıkması önemli bir veriyi teşkil etmektedir. İkinci sırada kendisini Roman olarak tanımlayanlar %56’dır. Bu husus, kendi yerel kimliklerinin önüne, Türk kimliğini koyan Romanların vatani değerlere aidiyetliklerinin yüksek olduğunun ifadesidir.

⁸ Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın, Romanlara yönelik bütünleştirici söylemlerinin, kamuoyundaki olumlu etkisi olduğunu çokça kez saha grubumuza ileten Romanların daveti üzerine, devlet yetkililerinin de katıldığı programa gözlemde bulunulmak üzere gidildi. Romanların “siyasi kabul ve farkındalık” üzerinden, toplumsallaşmaya yaklaştıkları gözlemlendi, 6 Mayıs 2023.

Şekil 4
Mensubiyet

Şekil 5
Romanlara Özgü Sünnet Düğünü⁹

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, İstanbul Arnavutköy ilçesinin Boyalık Mahallesinde yaşayan 18 yaş üstü 122 kadın ve erkek Roman üzerinden 25 kişiyle, temel demografik bilgilerine, kendilerini tanımlama biçimlerine ve toplumsallaşmaya dair düşüncelerine odaklanılmaktadır. Bu amaç ile 2023 yılında anket çalışması gerçekleştirilmiş ve katılımlı gözlem için sahada bulunulmuştur. Oluşturulan hipotezler sınıandığında, Romanların literatürde çok genelleştirildiği ve Dom, Lor ile Rom'ların birbirini anımsatır özellikleri olsa da üst gruba uyum açısından Rom'ların daha yakın oldukları görülmüştür. Bu açıdan Kolukırık'ın (2008) Romanları alt topluluklarına göre sınıflandırması, gerçekçi bir yaklaşım olmuştur. Romanlar ele alınırken hangi gruba dair çalışma yapıldığı mutlaka vurgulanmalıdır.

Cumhuriyetin ana ilkeleri ve kentleşmeyle birlikte, Boyalık Mahallesi Rom Romanlarının değişim ve dönüşüme girdiği, eğitim ve ekonomik refah düzeylerinin iyileştiği görülmüştür. Bu kazanım doğrultusunda, toplumsal dayanışmaları da güçlenmiştir. Son yıllardaki siyasi söylemlerin ise toplumsal ötekileştirmeyi hafiflettiği anlaşılmıştır. Bu açıdan özellikle de kentleşmeye ve

⁹ Arnavutköy Terkos Romanlar Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği Başkanı Cengiz Biçer'in davetiyle torununun sünnet düğününe katıldık. Mahalle meydanında parkta açık alandaki kutlama için alana masalar kurulmuş, müzik ekibi için sahne getirilmiştir. Roman kadınlarının çok renkli giyineceğini düşünürken öyle olmadığı görülmüştür. Lom'ların diğer Roman gruplara göre daha sade giyinip yaşadıklarını deneyimledik, 15 Haziran 2023.

bürokrasiye uyum gösteren Romanlara dair toplumsal ötekileştirme hususunun, eskisi kadar yaşanmadığı görülmüştür.

Romanlar, toplum tarafından yeterince tanınmamaktadır. Bu durum onları tek tipleştirmekte hatta yer yer ötekileştirmektedir. Simone De Beauvoir'ın (2022) "*Cehennem, başkalarından kopmuş olan kendimdir*" yaklaşımı, toplumsal yabancılaşmanın tehlikesini ortaya koyarken, başkalarıyla bir araya gelmenin özgürlükleri sağlayacağını belirtmesi önemli bir bakış açısıdır. Toplumsal alandaki Romanlara dair ötekileştirmenin aslında son yıllarda olumlu manada değişip dönüşmesine karşın, Sal'ın belirttiği gibi bazılarının yasadışı suçlara meyilli oluşları, olumsuz toplumsal algıyı halen geçerli tuttuğu gözlenmektedir (Sal, 2009, s. 43). Buna rağmen kentleşen Romanların toplumla, toplumun da onlarla yabancılaşmalarında ciddi bir bütünleşme olduğu görülmektedir. Ayrıca Romanların kendilerini Türk kimliği üzerinden tanımlamaları, ulusal bilincin yüksek olduğunu göstermekle beraber Roman kimliğini halen korudukları fakat bunu bir ayrıma biçimi olarak benimsemedikleri anlaşılmaktadır.

Yazar Katkıları: Konsept – G.Ç.; Tasarım – G.Ç.; Denetim – G.Ç.; Kaynaklar – R.Ö. ve G.Ç.; Malzemeler – R.Ö. ve G.Ç.; Veri Toplama ve/veya İşleme - R.Ö. ve G.Ç.; Analiz ve/veya Yorum - R.Ö. ve G.Ç.; Literatür Taraması - R.Ö. ve G.Ç.; Yazma - R.Ö. ve G.Ç.; Eleştirel inceleme - R.Ö. ve G.Ç.; Diğer – R.Ö. ve G.Ç.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek ve Teşekkür: Bu çalışma, 1919B012219123 numaralı TÜBİTAK projesi kapsamında desteklenmiştir. TÜBİTAK'a desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilim Etik Komisyonundan etik kurul onayı alınmıştır (Tarih:30.03.2023, Toplantı No: 2023/03).

Katılımcı Onamı: Tüm katılımcılardan çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarında dair "Bilgilendirilmiş Onam" alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Author Contributions: Concept - G.Ç.; Design - G.Ç.; Supervision - G.Ç.; Sources - R.Ö. and G.Ç.; Materials - R.Ö. and G.Ç.; Data Collection and/or Processing - R.Ö. and G.Ç.; Analysis and/or Interpretation - R.Ö. and G.Ç.; Literature Review - R.Ö. and G.Ç.; Writing - R.Ö. and G.Ç.; Critical Review - R.Ö. and G.Ç.; Other - R.Ö. and G.Ç.

Conflict of Interest: The authors declare that there is no conflict of interest.

Financial Disclosure and Thanks: This study was supported by TUBITAK project number 1919B012219123. We would like to thank TUBITAK for their support.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from İstanbul Aydın University Social and Human Sciences Ethics Commission (Date: 30.03.2023, Meeting No: 2023/03).

Informed Consent: "Informed Consent" was obtained from all participants regarding their voluntary participation in the study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Kaynaklar

- Beauvoir, S. D. (2022). *Müphemlik Ahlakı Üzerine Pirus ve Sineas*. Çev., Gülçin Kaya-Rocheman. İstanbul: Everest Yayınları.
- Bourdieu, P. (1998). *Practical Reason*. California: Stanford University Pres.
- Çatlı Özen, G. (2017). Nusayrîlerin kültürel etkileşim incelemeleri. *Journal of Analytic Divinity*, 1(1), 150–162.
- Douglas, M. (2007). *Saflık ve Tehlike Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi* (Emine Ayhan, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Fraser, A. (2005). *Avrupa Hakları Çingeneler*, İstanbul: Homer Kitapevi.
- Firat, M. (2016). *Çingeneliği Anlamanın İmkânı: Çingeneler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Malatya Örneği*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (Cemal Güzel, Yayına hazırlayan) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Göncüoğlu, S. F., & Yavuztürk, Ş. P. (2010). *Sulukule ve Çingeneleri*. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* (23), 107-134.
- Haviland, W. & Harald, E.L.P. ve Walrath, D. (2008) *Kültürel Antropoloji* (İnan Deniz ve Erguvan Sarıoğlu, Çev.) İstanbul: Kaknüs.
- İlhan, S., & Firat, M. (2017). Bir İnşa Süreci Olarak Çingenelik: Kuramsal Bir Çözümleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 265-276. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.346534>
- Kobayashi, A. (2012). Sınıfta ırk ve ırkçılık: Öteden öfkeyle bakmak. *Fe Dergi*, 4(2), 1–10.
- Kolukırcık, S. (2004). *Aramızdaki Yabancı: Çingeneler*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kolukırcık, S. (2008). Türkiye’de Rom, Dom ve Lom Gruplarının Görünümü. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)*, (8), 145-154.
- Sal, A. (2009). *Türkiye’de yaşayan Çingenelerin sanatsal olarak ele alınışı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Ünalı, H. (2012). Türkiye’de Yaşayan Kültürel Bir Farklılık: Çingeneler. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 615-626.
- Yılmaz Sert, N., & Turhan, Ş. B. (2019). Türkiye’de Romanlara Yöneltilen Nefret Söyleminin Romanlar Tarafından Algılanma Biçimi: Roman Üniversite Öğrencileri Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 535-559. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.610856>

Yeni Kanaat Önderleri Olarak Sosyal Medya Fenomenlerinin Z Kuşağı Üzerine Etkisi

The Impact of Social Media Influencers as New Opinion Leaders on Generation Z

Emine ÇETİNER ÖZYILMAZ ¹

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Erzurum, Türkiye
Atatürk University, Faculty of Letters,
Department of Sociology, Erzurum, Türkiye
emine.cetiner@atauni.edu.tr
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Duygu OYMAN²

Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Genel Sosyoloji ve Metodoloji ABD, Erzurum,
Türkiye / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Kurumsal İletişim Direktörlüğü, Van, Türkiye
Atatürk University, Institute of Social Science,
Department of General Sociology and
Methodology, Erzurum, Türkiye / Van
Yüzüncü Yıl University Corporate
Communications Directorate, Van, Türkiye
duyguoyman@yyu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 25.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 23.12.2024
Yayın Tarihi/Publication: 27.12.2024

Cite this article: Çetiner Özyılmaz,
E., & Oyman, D. (2024) The
Impact of Social Media
Influencers as New Opinion
Leaders on Generation Z. *Veche*
3(2), 45-56.
<https://doi.org/10.62147/veche.1573507>

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

Öz

Sosyal medya artan etkinliğiyle günlük hayatımızda daha çok yer edinirken bir yandan da sosyal medya fenomeni gibi yeni kavramları da gündeme getirmektedir. Sosyal medya fenomenleri ya da yeni etkileyiciler (influencer) genç kuşağın izlenen, sözü dinlenen, takip edilen yeni kanaat önderleri olarak görülmektedir. Dijital teknolojilerin ve sosyal medyanın en aktif kullanıcılarından Z nesli sosyal medya fenomenlerini görüş alma, yorumlama ve tavsiye gibi daha birçok nedenle takip etmektedir. Alan yazında sosyal medya fenomenleri hakkında yapılan çalışmalar, takip etmeye yönlendiren nedenler ile fenomenlerin satın alma davranışları üzerindeki etkilerine yoğunlaşırken az sayıda çalışma yeni etkileyicileri kanaat önderliği bağlamında ele almıştır. Bu çalışma Z kuşağı üniversite gençliğinin sosyal medya fenomenlerini kanaat önderi olarak görmesinde güdüleyici faktörleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin farklı bölümlerinde lisans düzeyinde eğitim gören toplam 429 öğrenciye 'Takipçiler Nezdinde Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Ölçeği' uygulanmıştır. Veriler; demografik değişkenler, takip edilen sosyal medya platformları ve sosyal medya fenomenlerini takip etme amaçlarına göre SPSS 21 paket programı kullanılarak korelasyon testi, t test, tek yönlü varyans ve çapraz tablo analizleri ile değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre üniversite öğrencileri en çok eğlence, güven ve yakınlık boyutlarında sosyal medya fenomenlerini kanaat önderi olarak değerlendirmektedir. Sosyal medya fenomenlerinin fikir liderliği cinsiyet ve sınıf değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır. Katılımcılar arasında en çok kullanılan sosyal medya platformu Youtube ve Instagram olurken, sosyal medya fenomenleri daha çok hobi ve ilgi duyulan konularda bilgi edinme, eğlenme ve gündemi takip etme amaçlarıyla takip edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kanaat Önderleri, Sosyal Medya, Sosyal Medya Fenomenleri, Z Kuşağı

Abstract

While social media is becoming more and more present in our daily lives with its increasing effectiveness, it also brings new concepts such as social media influencers to the agenda. Social media influencers or new influencers are seen as the new opinion leaders of the younger generation who are watched, listened to and followed. Generation Z, one of the most active users of digital technologies and social media, follow social media influencers for many reasons such as opinion, comment and advice. While the studies on social media influencers in the literature focus on the reasons that lead them to follow and the effects of influencers on purchasing behaviors, few studies have addressed new influencers in the context of opinion leadership. This study aims to reveal the motivating factors for Generation Z university youth to see social media influencers as opinion leaders. Within the scope of the research, the 'Scale of Opinion Leadership of Social Media Influencers in the Eyes of Followers' was applied to a total of 429 students studying at undergraduate level in different departments of Atatürk University Faculty of Literature. The data were evaluated with correlation test, t test, one-way variance and crosstab analysis using SPSS 21 package program according to demographic variables, social media platforms followed and the purposes of following social media influencers. According to the results of the analysis, university students mostly evaluate social media influencers as opinion leaders in the dimensions of entertainment, trust and closeness. Opinion leadership of social media influencers does not differ significantly according to gender and class variables. While Youtube and Instagram are the most used social media platforms among the participants, social media influencers are mostly followed for the purposes of obtaining information on hobbies and topics of interest, having fun and following the agenda.

Keywords: Generation Z, Opinion Leaders, Social Media, Social Media Influencers

Giriş

Teknolojik yeniliklerin ve gelişmelerin hızla arttığı çağda bireylerin günlük ihtiyaçları, alışkanlıkları, eğilimleri de farklılaşmaktadır. Teknolojik değişimler, bireylerin ve toplumların sosyal ilişkilerini, sosyal yapılarını ve etkileşimlerini süreç içerisinde şekillendirmektedir. Dijital teknolojiler ve sosyal medya; aile hayatı, çalışma hayatı ve sosyal etkileşimler gibi toplumsal hayatın neredeyse tüm alanlarına nüfuz etmektedir (Fussey & Roth, 2020). Ayrıca, söz konusu sosyal medya uygulamaları aracılığıyla bireylerin davranışlarını yönlendirebilen, etkileyebilen alışkanlıklara neden olabilmektedir. Kullanıcılara ilgi duydukları her alana yakın olma imkânı sunan sosyal medya uygulamaları, siyasi görüşlerinden ilgilendikleri spor kulüplerine, vakit geçirmeyi planladıkları mekândan, günlük ihtiyaçlarına veya hobilerine kadar çok geniş yelpazede aradıkları içerikleri kısa süreler içinde bulmalarına olanak tanımaktadır.

Daha önce eğlence, boş zaman geçirme araçları olarak hayatımızda aktif olmaya başlayan sosyal medya uygulamaları zamanla hem geleneksel medyanın yerini doldurmuş hem de markaların, şirketlerin önemli bir pazarlama alanı haline

gelmiştir. Diğer taraftan da insanlara kendilerini ifade etme, seslerini duyurabilme ortamı sunmuş ve hatta uluslararası boyutta kamuoyu oluşturarak sevilen, ilgi duyulan insanların hayatlarını daha yakından takip edebilme imkânı tanımıştır. Hemen her ihtiyaca cevap veren söz konusu uygulamalarla beraber bu platformları aktif kullanan sosyal medya fenomenler, etkileyiciler, mikro ünlüler, sanal ünlüler, dijital liderler (Tam, 2020) olarak çeşitli şekillerde nitelendirilen kişileri hayatımıza dahil etmiştir.

Sosyal Medya Fenomenleri: Yeni Kanaat Önderleri

Dijital teknolojiler ve sosyal medyanın varlığı bireylerin günlük yaşamı, değerleri, tercihleri, alışkanlıkları üzerinde etkili olmaktadır. Bir ürün alırken, seyahate çıkarken, bir konu ya da kişiyle ilgili bilgi ararken arama motorları kadar sosyal medya uygulamaları da tercih edilebilmektedir. Bu durum, son yıllarda sosyal medya hesaplarının insanların günlük yaşamında oldukça etkili olmaya başlamasıyla birlikte söz konusu sosyal medya uygulamaları üzerinden belirli bir takipçi kitlesine ulaşım, çeşitli konularda onları yönlendirip etkileyebilme gücünü elinde bulunduran sosyal medya fenomenlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarih boyunca toplumsal yaşam içinde her toplumun kanaat önderi olarak nitelendirdiği kişiler yeni medya uygulamalarında fenomenler olarak ortaya çıkmaktadır.

Fikir liderliği ya da kanaat önderliği (Weimann, 1991) kavramının, 1940 yılında Amerika'da yapılan başkanlık seçimleri sürecinde (Lazarsfeld & Katz, 1955) ortaya çıktığı bilinmektedir. Kanaat önderi, kitle iletişim araçlarının etkisinin arka planda olduğu durumlarda, bireyler arasındaki iletişimde belirleyici rol oynayan kişiler olarak tanımlanabilir. Kanaat önderi olarak nitelendirilen kişilerin özellikleri ile kimlerin kanaat önderi olabileceği bu noktada ortaya çıkan bir başka sorudur. Weimann'a göre (Weimann, 2015), kanaat önderi; sosyal düzeyde yaygın olarak yer alır. Yani, her sosyal düzeyde, meslek, yaş grubunda ve cinsiyette kanaat önderleri bulunabilir. Kanaat önderi kavramı; karar alma süreçlerinde etkili olan, sosyal organizasyonlara aktif katılım gösteren, genellikle bir konuda uzman, kitle iletişim araçlarına gerek duymadan kendilerine özgü bir iletişim kanalı kullanan, toplum içinde buldukları konunun farkında olup, buna göre davranış sergileyen ve söz konusu önderlik konularından dolayı buna yoğun çaba ve zaman harcayan kişiler olarak bir çerçeve sunmaktadır (Weimann, 2015).

Kanaat önderlerinin taşıması gereken özellikleri açıkladıktan sonra, kimlerin kanaat önderi olarak belirleneceği hususuna açıklık getirmiştir Weimann. Kanaat önderlerinin belirlenmesi için kullanılan yöntemler, onların toplum içindeki rollerini ve etkilerini tespit etmeye yönelik farklı yaklaşımlar içermektedir. *Konumsal/Pozisyonel* yaklaşım, belirli görevleri alan kişileri nitelerken, bu kişilerin her zaman toplumun her kesimi tarafından benimsenmemesi durumu da söz konusu olabilir. *İtibar/Nam* yaklaşımında kişiyi öne çıkaran şöhretidir. Kişi şöhreti ile toplumda kabul görme özelliği nedeniyle kanaat önderi olarak tanımlanır. *Kendini Tanımladığı İsim* yaklaşımı, bireylerin kendi liderlik algılarını temel alır ve bu bakımdan öznellik içerir. Kanaat önderi olup, halkı yönlendirecek kişinin alanıyla ilgili nasıl tanımladığı burada ön plana çıkar. *Sosyometrik* yaklaşımda, grup üyelerinin iletişim tercihleri analiz edilerek kanaat önderleri belirlenir. Bu süreçte katılımcıların kimlerden fikir aldıkları sorulur. Alınan cevaplar üzerinden kanaat önderi kişi belirtilir. *Gözlem* yaklaşımı, uzun süreli gözlem ve analizlerle sosyal bağlamlarda etkili bireyleri saptar. *Anahtar Bilgi Kaynağı* yaklaşımında, belirli bir grupta bilgi sahibi bireylerden hareketle fikir liderleri bulunur. *Kartopu* yaklaşımının temel prensibi araştırmacının başlangıç noktasında bir bireyden yola çıkarak onun sosyal çevresindeki diğer bireylere yönelmesi ve bu süreçte yeni bağlantılar oluşturmasıdır. Bunlara ek olarak, *Erişim/Tıklama* da sekizinci yöntem olarak eklenebilir. Bireyim sosyal medya ve dijital platformlardaki takipçi, beğeni veya arama sıralamaları gibi ölçütleri kullanılarak kanaat önderliği durumu değerlendirilir (Weimann, 2015).

Kanaat önderliği tür ve tiplerine bakılacak olduğunda, coğrafi ve alan/uzmanlık bilgisine dayalı olarak iki grupta ele alındığı görülmektedir. Alan/uzmanlık bilgisine göre; sağlıkta kanaat önderliği, pazarlamada kanaat önderliği, modada kanaat önderliği, politika/siyasette kanaat önderliği, bilimde kanaat önderliği, medyada kanaat önderliği (Tam, 2020) başlıkları bu araştırma konusu kapsamı dışında yer aldığından, sosyal medya ve kanaat önderliği alt başlığına yer verilerek konu değerlendirilecektir.

Sosyal medya uygulamalarında kanaat önderi olarak takip edilen kişilerin, yukarıda belirtilen özelliklerden çok, sayı olarak geniş bir kitleye ulaşabilme, aktif paylaşım yapabilme, sosyal medya uygulamalarında yoğunlaştığı konular bakımından güncel olabilme, özgün yorumlar getirme, takipçilerle iletişimde kalabilme gibi özelliklerin etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla sosyal medya uygulamaları aracılığıyla geniş bir kitleye ulaşabilen kişiler bu kitlenin fikirleri üzerinde etkili olma, yönlendirme, bir durum veya olaya yeni bağlam getirme, bireysel tercihleri yönetme gibi çeşitli etkilere sahip olabilmektedirler.

Raven (2008), sosyal etkiyi; bireyin düşüncelerinde, hislerinde, tutumlarında veya davranışlarında başka bir kişinin eyleminin sonucu olarak meydana gelen bir değişiklik olarak tanımlamıştır. Bir kişinin eylemi sonucu ortaya çıkan değişiklikler iki tür sosyal etkiyi geliştirebilir. Bunlardan ilki bilgilendirici bir sosyal etkidir. Bu etki türü, bireyin etkileyiciden gelen bilgiyi gerçeklikle ilgili kanıt olarak nasıl kabul ettiğini ve bunu kendi bilgisini artırmak için nasıl kullandığını açıklar (Deutsch, 1955). Normatif bir sosyal etki ise, etkileyicinin bilgisini kişinin nasıl davranması gerektiğiyle ilgili örtük beklentiler olarak yorumlamayı ifade eder (Deutsch, 1955). Bu tanımdan hareketle özellikle son yıllarda oldukça popüler olan sosyal medya fenomenleri, bireyleri bu yönde etkileyebilmekte; kararları, tutum ve davranışları üzerinde belirli bir etkiye sahip olabilmektedirler.

Kanaat önderliği, modern toplumun dijitalleşme sürecinde Weber'in karizmatik önderlik tanımlamasını yeniden yorumlamayı mümkün kılar. Özellikle sosyal medya gibi platformlar, karizmatik önderlik özelliklerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlar ve bu bağlamda iki kavramın kesişim noktasını daha görünür hale getirir. Max Weber, karizmatik önderliği, liderin kişisel özelliklerine ve liderlik ettiği topluluğun ona atfettiği özel yeteneklere dayanan bir otorite biçimi olarak tanımlar (Weber, 2012). Karizmatik önderler, toplumun normlarından farklı ve etkileyici bir duruş sergilerler. Weber, karizmayı bir liderin insanları ikna etme, motive etme ve onları harekete geçirme kapasitesiyle ilişkilendirir.

Kanaat önderliği ile Weber'in karizmatik önderlik kavramları, bireyler ve gruplar arasındaki liderlik-etkileşim ilişkisini anlamada kesişir. Bu bağlamda, hem karizmatik liderler hem de kanaat önderleri etkilerini kişisel özellikleri üzerinden inşa ederler. Weber'in karizmatik otorite tanımında, liderin "*karizma*"sı, sıradan bireylerden farklı algılanan kişisel niteliklerinden kaynaklanır. Benzer şekilde, kanaat önderleri de uzmanlıkları, bilgileri veya güvendikleri bir çevrede edindikleri statü sayesinde bireyler üzerinde etkili olurlar. Günümüzde sosyal medya fenomenleri, geniş kitleler tarafından güvenilir bulunmaları ve takipçileriyle oluşturdukları duygusal bağ sayesinde kanaat önderliği rollerini üstlenmektedir. Kişisel nitelikler ve güvenin yanı sıra, karizmatik önderler kriz ve değişim dönemlerinde ortaya çıkarak toplumun ihtiyaçlarına cevap verirler. Weber'in teorisinde de karizma, olağanüstü bir durum içinde mevcut duruma çözümler sunabilen bireylere atfedilir. Günümüz modern toplumlarında sosyal medya fenomenleri de hitap ettikleri toplulukların ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda içerikler üreterek onların davranışlarını etkileme potansiyeline sahiptirler. İkna ve etki noktasında ise, karizmatik önderler kitleleri duygusal bir bağ ile etkilerken, kanaat önderleri dijital araçları kullanarak bireyleri ikna etmektedir. Her iki liderlik biçiminde de bireylerin tutum ve davranışlarının sorgulanması veya değişmesi söz konusuysa, bu süreçte kullanılan araç ve yöntemler farklılık göstermektedir. Weber, karizmatik liderliğin doğası gereği geçici olduğunu vurgular (Weber, 2012). Bu liderlik tipi, bir süre sonra ya sonlanır ya da kurumsallaşarak başka bir otorite biçimine dönüşür. Benzer bir şekilde, kanaat önderleri de popülerliklerini zamanla yitirebilir veya yeni kanaat önderleri tarafından etkileri azaltılabilir.

Karizmatik önderlik ve kanaat önderliği, farklı dönemlere ve bağlamlara özgü olmakla birlikte, bireylerin ve toplulukların davranışlarını etkileme potansiyelleri açısından benzerlikler taşımaktadır. Weber'in karizmatik liderlik kavramı, kanaat önderlerinin modern toplumdaki rollerini anlamak için önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır.

Günümüzde her sosyal medya ağının kendine özel işlevi olsa da genel olarak sosyalleşme, arkadaş bulma, fotoğraf, video ve içerik paylaşımı, oyun oynama, gündemi takip etme, iş arama, kariyer ve iş geliştirme, ürün satma, ürün satın alma gibi farklı işlevlere dönük şekilde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunlar sosyal ağlar aracılığı ile gerçekleştirilirken, bu ağları aktif bir şekilde ve büyük takipçi sayılarıyla kullanan kişiler, bu mecralarda trendlere, tüketilen ürünlere, moda ve birçok alana yön veren ve takipçilerini etkileyebilme potansiyeli olan kişiler olarak son yıllarda ön plana çıkmaktadırlar. Geçmiş yıllarda bu işleve sahip kişiler sanatçı, sporcu, politikacı gibi kimselerken, günümüzde bu kişilerin sosyal medya platformları aracılığıyla

takipçi kazanarak, belli konularda paylaşım yapıp, içerik üreten kişilerden oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla daha önceden kanaat önderleri olarak anılan kişilerin özellikleri ve işlevleri değişmekte, 'kanaat önderi' kavramsal ve işlevsel olarak yerini 'sosyal medya fenomeni' ya da 'influencer'lara bırakmaktadır.

Sosyal medya fenomenlerinin sosyal etkisine yönelik yapılmış araştırmalar, sosyal medya fenomenlerinin markalar ve ürünlerle ilgili olarak okuyucuları, alıcıları ve takipçileri üzerinde bilgilendirici ve normatif sosyal etki yaratma potansiyeline sahip olduklarına dair çıktılara ulaşmıştır (De Veirman, 2017; Schouten, 2019). Bu yönleriyle sosyal medya fenomenleri geleneksel kanaat önderlerinin işleyiş biçimleriyle bazı yönlerden örtüşmektedir. Her ikisi de çok sayıda takipçi için oluşturdukları içerikle etki yaratmakta, tüketicilerin ürün kararlarını ve değerlendirmelerini etkilemeleri bakımından kanaat önderi işlevi görmektedirler. Bu benzerliklerin yanı sıra, sosyal medya fenomenleri aktif oldukları sosyal medya ortamı nedeniyle bazı tipik özelliklere de sahiptirler. Gräve'nin (2017) araştırması, takipçilerin sosyal medya fenomenlerine ilişkin algılarında geleneksel ünlülere kıyasla bazı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Sosyal medya fenomenleri genellikle benzer ve güvenilir olarak tanımlanırken; geleneksel ünlülerin çekiciliğinin ise, uzmanlık ve sevimlilik gibi özelliklere bağlı olduğu sonucu çıkmıştır. Bununla beraber, Ouvrein ve ark. (2020) sosyal medya fenomenleriyle yaptıkları görüşmelerden hareketle, bu fenomenleri geleneksel ünlülerden ayıran dört unsuru ortaya koymuşlardır. Bunlardan ilki, sosyal medya fenomenleri geleneksel anlamda kendilerini ünlü olarak görmemektedirler. Bunun yerine sadece sosyal medya ortamında var olan, oraya özel bir üne sahip olduklarına inanmaktadırlar. İkinci olarak, başka insanları etkilemek ve onlara ilham vermek hem bilinçli hem de bilinçsiz olarak yapılan önemli bir iştir. Fenomenlerin ortaya koyduğu içeriklerin otantik ve özgün olması üçüncü ve en önemli unsur olarak belirtilmiştir. Ve son olarak, sosyal medya fenomenleri takipçileriyle yakın çevrim içi etkileşimleri ve ilişkileri nedeniyle benzersizdir (Ouvrein, 2024). Bu çalışmalar sosyal medya fenomenlerinin takipçileriyle olan yakın çevrim içi etkileşim ve ilişkileri bakımından geleneksel kanaat önderlerinden farklı ve benzersiz olduğunu göstermektedir. Sosyal medya fenomenleri, takipçilerinin mesajlarına seçici bir şekilde yanıt vermek yerine yorum yaparak, hediye vererek, motive ederek etkileşimlerini canlı tutmaya çalışmaktadırlar. Başka bir deyişle, sosyal medya fenomenleri ünlü olabilese de tüm ünlüleri sosyal medya fenomeni olarak değerlendirmek doğru değildir. Sosyal medya fenomenleri, ünlülere kıyasla takipçiler arasında daha yüksek düzeyde erişilebilirlik sağlayabilmektedirler (Enke, 2019). Sosyal medya fenomenlerinin, takipçileriyle yüksek düzeyde etkileşim içinde olmaları, ortak ilgi alanlarının etrafında bağlantı kurmalarını kolaylaştırabilmektedir.

İren'in çalışmasında (2019), sosyal medya fenomenlerinin yeni kanaat önderleri olarak değerlendirilmesi ele alınmıştır. Araştırmada, fenomenlerin satın alma süreçlerine etkileri ile demografik değişkenler (cinsiyet ve yaş) bağlamında sosyal medya fenomenlerini takip etme alışkanlıkları ve bu takiplerin amaçları incelenmiştir. Bulgular, sosyal medya fenomenlerinin gençler tarafından sınırlı düzeyde takip edildiğini ve önerdikleri ticari ürünlerin satın alma süreçlerinde, yakın çevre ve arkadaş tavsiyelerine kıyasla daha az etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, sosyal medya fenomenlerinin gençler üzerindeki etkisinin oldukça sınırlı olduğu vurgulanmıştır (İren, 2019).

Balaban ve arkadaşlarının (2021) çalışması, gençleri sosyal medya fenomenlerini takip etmeye yönlendiren motivasyonlara odaklanmıştır. Çalışmada, fenomenlerin en önemli hedefinin takipçi sayısını artırmak olduğu vurgulanmış, bu doğrultuda kitlesini büyütme isteyen fenomenlerin hem kaliteli hem de güvenilir içerik oluşturması gerektiği belirtilmiştir. Özgün, güvenilir, alakalı ve keyifli içeriklerin, takipçiler üzerinde güçlü bir etki bıraktığı ifade edilmiştir.

Instagram fenomenleri üzerine yapılmış bir başka araştırmada ise (Sezgin, 2016), fenomenlerin sosyal paylaşım ağlarında oluşturdukları sanal kimliklerin kültürel boyutları analiz edilmektedir. Çalışma, özellikle mekân paylaşımında yerel semboller yerine küresel şehirler ve sembollerin öne çıktığını, bu durumun küreselleşmenin sosyal medya üzerinden kültürel kimlikler üzerindeki etkisinin bir göstergesi olduğunu belirtmektedir. Araştırma sonucunda, fenomenlerin paylaşımlarının sanal kimlikleri küresel perspektifte yeniden inşa ettiği ve yerel olanın yerine küresel unsurları sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Zimmerman ve arkadaşlarının (2020) araştırması, YouTuberların toplumsal ve siyasal olayların yorumlanmasında genç kuşak üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Bu niceliksel araştırma, yeni medya etkileyicilerinin gençlerin video seçimi, içerikleri algılayışı ve yorumlamasında önemli roller üstlendiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, toplumsal ve siyasal olayların öğrenilmesinde YouTube videolarının sınırlı bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.

Sosyal medya fenomenlerinin etki alanlarını X (Twitter) platformu özelinde inceleyen başka bir çalışma (Bilgiç ve İlhan, 2024), fenomen hesaplar ile konsept hesaplar arasındaki farklılıklara odaklanmaktadır. Çalışmada, fenomen hesapların daha geniş bir yelpazede içerik sundukları, takipçileriyle etkileşim kurdukları ve bireysel paylaşımlar yaptıkları belirlenmiştir. Buna karşılık, konsept hesapların ise belirli bir konu çerçevesinde sistematik ve düzenli paylaşımlar yaptıkları, ancak takipçileriyle birebir etkileşim kurmadıkları ortaya konulmuştur.

Literatürdeki araştırmalar incelendiğinde, sosyal medya fenomenlerinin genç kuşak üzerindeki etkilerinin, tüketim davranışlarından toplumsal olayların yorumlanmasına ve eğitim süreçlerine kadar uzanan geniş bir yelpazede şekillendiğini göstermektedir. Özellikle dijital çağın önemli bir aktörü olan Z kuşağı bu etkilerin merkezinde yer almakta ve sosyal medya platformlarını yalnızca eğlence ve bilgi edinme aracı olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve bireysel kararlarını yönlendiren bir alan olarak kullanmaktadır. Bu bağlamda, Z kuşağının sosyal medya ile olan ilişkisinin incelenmesi bu neslin dijital platformlardaki davranışlarının ve fenomenlerle etkileşimlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Z Kuşağı ve Sosyal Medya

Dijital çağın belirgin özelliklerinden biri olan teknolojik dönüşüm, genç kuşaklar üzerinde hızla etkisini göstermekte, bu kitleler değişimlere diğer yaş gruplarına göre daha çabuk adapte olabilmektedir. Bu bağlamda, özellikle Z Kuşağı, doğum yıllarının dijital devrimin başlangıcıyla örtüşmesi sebebiyle, internet ve teknoloji ile büyüyen bir nesil olarak önceki kuşaklardan belirgin şekilde ayrılmaktadır. Teknolojiyi kullanım biçimleri ve dijital dünyaya olan yönelimleri, onların toplumsal ve bireysel davranışlarında farklılık yaratmakta ve bu nesli benzersiz bir konuma taşımaktadır.

Bireylerin içinde buldukları toplum ve dönemin koşulları, onların değerlerini, karakter özelliklerini ve davranışlarını şekillendirebilmektedir. Bu durum, belli zaman aralıklarında doğan bireylerin ortak özellikler göstermesi ve bu grupların kuşak kavramıyla tanımlanmasını sağlamıştır. Her kuşağın, kendi döneminde kültürel, teknolojik ve toplumsal dinamiklerinden etkilenerek farklı iletişim biçimleri, dünya görüşleri ve alışkanlar geliştirdiği söylenebilmektedir. Bu bağlamda ayrı özelliğiyle kuşak sınıflamaları sessiz kuşak, bebek patlaması kuşağı, X, Y ve Z şeklinde yapılmaktadır (Kuran, 2022).

Ayırt edici özellikleriyle dikkat çeken Z kuşağı, genel olarak 1995-2011 yılları arasında doğan bireyleri kapsar. Literatürde, bu yıl aralıkları konusunda bazı farklılıklar bulunmakla birlikte, 1990'ların ortasından 2010'lu yılların başlarına kadar doğanlar Z kuşağı olarak kabul edilmektedir. Alan yazında Z nesli; günümüz hane halkının genç uzmanları (Livingstone, 2009) anne-babalarına internet ile nasıl başa çıkacaklarını gösteren net nesli ya da "i –nesli" (Twenge, 2018; Barhate & Dirani, 2021) gibi farklı adlarla anılmaktadır. Bu çalışma kapsamında söz konusu kuşaktan Z kuşağı olarak bahsedilmektedir.

Twenge (2018) günümüzün "süper bağlantılı" gençlerinin teknolojinin etkisiyle şekillendiğini ifade etmektedir. Bu gençler; gerçekçi, bağımsız ve ciddi olmayan bir yaklaşıma sahip olmakla birlikte, küresel toplumla sürekli bağlantıda, bilgi düzeyi yüksek, oldukça aktif, kendi kendine öğrenmeyi seven ve eğlenceli, kolay ve ekonomik yönelen davranış özellikleri göstermektedirler. Z kuşağının öne çıkan birçok özelliği, dijital teknoloji çağında doğup büyümeleriyle doğrudan ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda Prensky (2011)'nin dijitalleşmede nesiller arasındaki farklılıkları açıklamak için geliştirdiği "dijital yerliler" ve "dijital göçmenler" kavramları dikkat çekicidir. Z kuşağı, dijital teknolojinin hayatın her alanında yer aldığı bir dönemde yetişmiştir. Bu durum, onların önceki nesillere göre daha çeşitli karakteristik özellikler geliştirmelerine katkıda bulunmuş, teknolojiye olan yatkınlıklarını artırmış ve dünyayı algılayış biçimlerini şekillendirmiştir (Schroer, 2019).

Tabletler, akıllı telefonlar (medya oynatıcı, kamera, internet gibi çeşitli işlevleri bir arada sunan), sosyal medya platformları ve düz ekran televizyonlar gibi teknolojiler, Z kuşağının her zaman bağlantıda olduğu bir dünya içerisinde büyümesine olanak sağlamıştır. Turner (2015), Z kuşağının bu teknolojik gelişmelerin öncesini hiç deneyimlemediğini ve bu nedenle dijital dünyanın ilk "yerlileri" olarak görüldüğünü vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Z kuşağı hem dijitalleşmeyi doğal bir yaşam biçimi olarak benimsemiş hem de bu bağlamda şekillenen iletişim ve etkileşim alışkanlıklarıyla diğer nesillerden ayrılmıştır.

Z kuşağı çalışmalarında, onların teknolojiye ve çevrim içi sosyal ağlara ne kadar zaman ayırdıkları (Tutgun-Ünal, 2019), tüketim tarzlarını belirlemede etkili olan karar verme stratejileri (Pavlic ve Vukic, 2019), iş yaşamı ile ilişkileri ve yeni iş arama

stratejileri (Karacsony, vd. 2020), değişen iletişim şekilleri ve dijital kullanım amaçları (Koçak ve Vergiveren, 2019) yer almaktadır.

Sosyal medya uygulamalarını ve dijital teknolojileri önceki kuşaklara göre daha aktif bir şekilde kullanan Z kuşağı gençlerinin ilgi alanları doğrultusunda sosyal medya fenomenlerini takip ettikleri ve bu fenomenlerin paylaşımlarından etkilendikleri öngörülmektedir. Bu düşünceler doğrultusunda bu çalışma sosyal medya fenomenlerinin Z kuşağına mensup üniversite gençleri üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Buna göre araştırma kapsamında yanıtlanması düşünölen sorular şunlardır:

- 1) Cinsiyet değişkenine göre sosyal medya fenomenlerinin kanaat önderliği rolü anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
- 2) Sınıf değişkenine göre sosyal medya fenomenlerinin kanaat önderliği rolü anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
- 3) Kullanılan sosyal medya platformuna göre sosyal medya fenomenlerinin kanaat önderliği durumu hangi düzeydedir?
- 4) Sosyal medya fenomeni takip etme amacına göre sosyal medya fenomenlerinin kanaat önderliği hangi düzeydedir?

Yöntem

Bu çalışmanın temel hedefim, Atatürk Üniversitesinde okuyan Z kuşağı öğrencilerinin sosyal medya fenomenlerini kanaat önderi olarak görmelerinde etkili olan faktörleri belirleyebilmektir. Bu doğrultuda öğrencileri sosyal medya fenomenlerini takip etmeye yönelten motivasyon kaynakları, tercih ettikleri sosyal medya platformları ve sosyal medya fenomenlerini takip etme amaçları istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Araştırma, nicel araştırma yöntemleri içerisinde tarama modeliyle desenlenmiştir. Tarama modelinde çalışma yapanlar genellikle sorunun nedenlerinden ziyade var olan durumun ne olduğu, ne ile ilişkili olduğu üzerine odaklanır (Büyüköztürk, 2016) ve tekil durum analizi ile ilişkisel türde araştırmalar ortaya koyarlar (Karasar, 2005). Bu çalışmada örneklemin anlık durumu ile alakalı bir eğilim belirlenmeye çalışılmış ve tekil tarama modeli uygulanmıştır.

Araştırmanın hedefleri doğrultusunda istenen verilere ulaşılması amacıyla anket tekniği kullanılmıştır. İki bölümden oluşan anket formunda ilk olarak katılımcılara cinsiyet, yaş ve sınıf şeklinde demografik özellikleri belirleyen sorular ve kullanılan sosyal medya platformları ve hangi amaçlarla sosyal medya fenomenlerini takibe aldığına yönelik sorulardan oluşmaktadır.

İkinci bölümde Tam (2020)' in Takipçiler Nezdinde Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Ölçeği kullanılmıştır Ölçek toplam 22 madde bulunmakta ve 6 boyuttan (bilgi, yakınlık, taklit, güven, iletişim, eğlence) oluşmaktadır. Ölçeğin tamamına ait Cronbach alfa değeri .926 olarak hesaplanmıştır. Ölçek faktörleri toplam varyansın %68,23' ünü açıklamaktadır. Araştırma kapsamında ölçek maddelerinin tümü uygulanmıştır. Veriler, çevrim içi ortamda önceden hazırlanan soruların katılımcılara ulaştırılması ile toplanmıştır. Çalışmaya başlamadan önce ölçek geliştiricisinden kullanım izni ile Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığından etik kurul onayı alınmıştır (Tarih: 16.11.2021, Sayı :E.88656144-000.2100313521).

Katılımcılar

Araştırmanın evrenini Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde lisans eğitimi gören Z kuşağı gençleri oluşturmakta, örnekleme ise kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılan 429 kişi oluşturmaktadır. Uygun örnekleme olarak da bilinen bu yöntemde kolay erişilebilir ve amaca uygun olma temelinde seçilen kişiler üzerinde araştırma yapılır. Bu araştırmaların birincil amacı genelleme yapmaktan ziyade var olabilecek ilişkileri daha iyi anlamaktır (McMillian & Schumacher, 2013). Bu kapsamda Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin farklı bölümlerinde eğitim alan 459 öğrenciye ulaşılmıştır. Z kuşağının sınırları Twenge'in (2018) görüşlerinden hareketle 1995 yılı ve sonrasında doğanlar dahil edilerek belirlenmiştir. Anketi cevaplayan ve doğum tarihi 1983- 1994 yılları arasında olan 30 öğrenci analiz biriminden çıkartılmış ve istatistiksel analizler örnekleme grubu olarak belirlenen 1995-2006 yılları arasında doğan 429 Z kuşağı öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 21 paket programı kullanılarak yüzde ve frekans analizi, Pearson korelasyon testi, t test, One Way ANOVA ve Çapraz tablo analizleri uygulanmıştır.

Bulgular

Tablo 1
Araştırma Örneğine İlişkin Demografik Bilgiler

Değişkenler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	320	74.6
Erkek	109	25.4
Sınıf		
Hazırlık	10	2.3
1.sınıf	149	34.7
2.sınıf	119	27.7
3.sınıf	63	14.7
4.sınıf	86	20.0
5.sınıf	2	.5

Araştırmanın örneklem grubunu 320 kadın 109 erkek olmak üzere toplam 429 kişi oluşturmaktadır. Kadın katılımcılar %74.6'lık bir oranla örneğin büyük çoğunluğunda yer alırken, erkek öğrenciler toplam katılımcıların %25.4'ünü oluşturmaktadır. Katılımcılar dört lisans programlarının çeşitli bölümlerinde okuyan farklı sınıflardaki öğrencilerle hazırlık ve öğrenimini normal sürede tamamlayamayan (5. sınıf) öğrencilerden oluşmaktadır. Tablo 1 verilerine göre 1. sınıf öğrencileri örneğin %34.7'sini, 2. sınıf %27.7'sini 3. sınıf %14.7'sini, 4. sınıf %20'ini, hazırlık ve 5. sınıflar da toplam %2.8'ini oluşturmaktadır.

Araştırmada değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığını anlamak için normallik testi yapılmış ve Skewness ve Kurtosis değerlerine bakılmıştır. Skewness ve Kurtosis değerleri -1.5 ve 1.5 olduğuzaman normal dağılım kabul edilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013). Mevcut çalışmada Skewness ve Kurtosis değerleri 1.5 ile -1.5 arasındadır.

Tablo 2
Takipçiler Nezdinde Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Ölçeği İlişkin Güvenilirlik ve Geçerlik Analizi

Takipçiler Nezdinde Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği	Madde	SS	M	Varyans	Kiaser Meyer Olkin	Cronbach Alfa
	22	.841	2.41	70.812	.924	.935

Ölçeğin güvenilirliğini ve geçerliliğini ölçmek üzere açımlayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizlerinde bir faktör yükünün belirlenen değerlerin altında kalması maddenin o faktörü yeterince açıklayamadığı anlamına gelir. Faktör yükünün en az alması gereken değer .30' dur (Hair, vd. 2010). Çalışmada kullanılan ölçek maddelerinin hepsinin faktör yükü .55'in üzerindedir. Ölçeğin Kiaser-Meyer- Olkin Measure of Sample Adequacy (KMO) değeri .924 olarak ve $p=.00$ alındığında Barlett' s Test of Sherecity (Barlett Küresellik Testi) 6084.8 olarak çıkmıştır. Ölçeği geliştiren araştırmacılar güvenilirlik katsayısını .90 değerinin üstünde bulduklarını açıklamışlardır (Tam,2020). Bu çalışmada da sosyal medya güven ölçeğinin Cronbach Alfa değeri .90' den büyük çıkmış ve ölçeğin güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucu desteklenmiştir

Tablo 3
Ölçeğin Alt Boyutları Arasındaki İlişki

Faktörler	M	SS	1	2	3	4	5	6
1) Bilgi	2.12	.979	1					
2) Yakınlık	2.74	1.13	.511 **	1				
3) Taklit	1.70	.920	.533 **	.438 **	1			
4) Güven	2.89	1.24	.513 **	.606 **	.371 **	1		
5) İletişim	2.10	1.09	.620 **	.484 **	.560 **	.576 **	1	
6) Eğlence	2.90	1.12	.523 **	.564 **	.399 **	.561**	.535 **	1

** $p<0.01$

Araştırmada uygulanan Takipçiler Nezdinde Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Ölçeği'nin bilgi, yakınlık, taklit, güven, iletişim ve eğlence olmak üzere toplam 6 alt boyutu bulunmaktadır. Tablo 3' teki veriler üniversite öğrencilerinin sosyal medya fenomenlerini kanaat önderi görme motivasyonlarının en çok eğlence ($Ort=2.90$, $SS=1.12$), güven ($Ort=2.89$, $SS=1.24$) ve yakınlık ($Ort=2.74$, $SS=1.13$) boyutlarında ortaya çıktığı en düşük puanlarında taklit etme ($Ort=1.70$, $SS=.920$) boyutunda olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların sosyal medya fenomenlerini takip etme amaçları arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. En yüksek pozitif anlamlı korelasyonlar iletişim ve bilgi ($r(429) = .620$) boyutlarında görülürken bunu güven ve yakınlık ($r(429) = .606$) ile iletişim ve güven ($r(429) = .576$) boyutları takip etmekte, en düşük ilişki değerleri ise güven ve yakınlık ($r(429) = .371$) faktörleri arasında olmaktadır.

Tablo 4

Cinsiyet Değişkenine Göre Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Analizi

Değişken	Gruplar	N	X	SS	t	df	p
SMF'lerin kanaat önderliği	Kadın	320	2.38	.818	-.908	427	.365
	Erkek	109	2.47	.906			

Cinsiyet değişkenine göre ölçek ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını anlamak için Independent Samples t Test uygulanmıştır. Kadınlar ve erkeklerin sosyal medya fenomenlerini kanaat önderi olarak görmeye belirleyici olan faktörler (bilgi, yakınlık, taklit güven, iletişim ve eğlence) açısından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür ($p>.05$).

Tablo 5

Sınıf Değişkenine Göre Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Analizi

Faktörler	N	M	SS	F	p
1.sınıf	159	2.44	.795	.637	.672
2.sınıf	119	2.42	.850		
3.sınıf	63	2.33	.942		
4.sınıf	88	2.36	.833		

Sınıf değişkenine göre sosyal medya fenomenlerinin kanaat önderliği durumunu değerlendirmek için tek yönlü varyans analizi hazırlık sınıfında okuyan 10 öğrenciyi 1. sınıfa ve 5. sınıftaki 2 kişi 4. sınıfa dahil edilerek gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre sınıf değişkenine göre sosyal medya fenomenlerinin kanaat önderliği görme motivasyonlarının anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür ($p>.05$).

Tablo 6

Takip Edilen Sosyal Medya Platformuna Göre Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği

Değişken	Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği										toplam
	1		2		3		4		5		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Facebook	20	25	32	40	25	31.2	3	3.8	0	0	80
X	64	27.1	106	45	56	23.7	9	3.8	1	0.4	236
Instagram	95	26.3	117	49	79	21.9	11	2.5	1	0.3	361
Youtube	102	27.1	179	47.6	83	22.1	3	2.9	0	0	376
Tiktok	11	23.9	19	41.3	13	28.3	41	6.5	0	0	46
Diğer	25	26	43	44.8	24	25	13	4.2	1	0	96
Toplam	120		199		88		13		3		421

Araştırmada uygulanan sosyal medya fenomenlerinin kanaat önderliği ölçeği, "kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum" şeklinde 5 kategoride cevapların verildiği ve bu cevapların sırasıyla 1,2,3,4 ve 5 değerinde puanlandırıldığı aldığı Likert tipi ölçme aracıdır. Yukarıda katılımcıların ölçekten aldığı puanların takip edilen sosyal medya platformuna göre değerlendirildiği çapraz tablo analizinde puanların 1-3 aralığında yoğunlaştığı ve en

çok tercih edilen sosyal medya uygulamasının Youtube (N=376), ardından Instagram (N= 361) ve X (N=236) olduğu görülmektedir. Katılımcıların birden fazla seçeneği işaretleyebildiği bu soruyu 421 kişi cevaplandırırken hiçbir sosyal medya uygulamasını takip etmeyen 8 kişi analize dahil edilmemiştir.

Tablo 7

Takip Etme Amaçlarına Göre Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği

Değişken	Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği								Toplam
	1		2		3		4		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
Kendi kanalına içerik hazırlama	2	10	12	60	4	20	2	10	20
Ürün ve hizmet hakkında bilgi edinme	18	27.7	29	44.6	14	21.5	4	6.2	65
Hobi ve ilgili konulardan bilgi edinme	40	16.9	124	52.5	62	26.3	10	4.2	236
Gündemi takip etme	31	19.9	77	49.4	41	26.3	7	4.5	156
Modayı takip etme	13	18.6	32	45.7	22	31.4	3	4.3	70
Yeni çıkan ürünleri takip etme	18	26.1	29	42	19	27.5	3	4.3	69
Çevremde söz sahibi olma	1	4.8	11	52.4	8	38.1	1	4.8	21
Oyun ve eğlenme	23	18.4	65	52	34	27.2	3	2.4	125
Boş zaman geçirme	39	23.4	84	50.3	36	21.6	8	4.8	167
Bir konuda bilmiyor görünme	6	21.4	13	46.4	7	25	2	7.1	28
Toplam	93		188		86		13		380

Tablo 7 katılımcıların sosyal medyayı takip etme amaçları ile sosyal medya fenomenlerini kanaat önderi olarak görme düzeylerini göstermektedir. Veriler incelendiğinde sosyal medya fenomenlerine atfedilen kanaat önderliği rolünün düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Katılımcılar en çok hobi ve ilgi duyulan konularda bilgi edinmek için (N=236) fenomenleri takip ederken onu boş zaman geçirme (N=167) ve gündemi takip etme (N=156) amaçları takip etmekte, en az da kendi kanalına içerik hazırlama (N=20) isteğiyle takibe almaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Dijital teknolojiler ve sosyal ağ tabanlı sitelerin insani etkinliklerin neredeyse tamamına nüfuz ettiği günümüz toplumlarında sosyal medya fenomenlerini Z kuşağı üniversite gençlerini takip etmeye yönelten motivasyonları inceleyen bu çalışmada, gençlerin sosyal medya fenomenlerini kanaat önderliği bağlamında en çok eğlence, güven ve yakınlık boyutlarında takip ettiği görülmüştür. Başka bir deyişle, sosyal medya etkileycilerinin kanaat önderliği yönü en çok eğlence, yakınlık ve güven motivasyonlarında belirleyici olmaktadır. Bu sonuç, eğlence alt boyutuyla Söylemez'in (2023), güven ve yakınlık boyutlarıyla Tam'ın (2020) araştırmasıyla paralellik göstermektedir. Ayrıca, çalışmada eğlence motivasyonunun sosyal medya fenomeni takip etme isteğinde ön plana çıkan güdüleyici faktör olduğu görülmüştür. Benzer şekilde alanyazın eğlenme ve keyif alma güdüsünün sosyal ağ sitelerini kullanmaya devam etme niyetini etkileyen en önemli etken olduğu (Lin ve Lu, 2011) ve sanal medya etkileycilerini takip etme davranışını (Morton, 2020) tetiklediğini ortaya koymaktadır.

Yeni etkileycilerin yönlendirme gücünün onlara maruz kalma oranı ile yakından alakalı olduğu düşünülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar sosyal mecralarda sıklıkla fenomen paylaşımlarıyla karşılaşmanın bireyleri etkiye açık bir hale getirdiğini ortaya koyarken kadın kullanıcılar dikkat çekmektedir. Bu konuda bir çalışma kadınların sosyal medyaya daha fazla maruz kaldığını dolayısıyla etkilenme yüzdelerinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir (Chae, 2017). Bununla birlikte cinsiyet değişkeni ve sosyal medya üzerine yapılan çeşitli araştırmalarda kadın ve erkeklerin katılımcı medya davranışları konusunda karışık bulgular elde ettiğini ortaya koymuştur (Croes ve Bartels, 2021). Bu çalışma ise, cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde sosyal medya etkileycilerini takip etme ve kanaat önderi görme hususunda kadın ve erkekler arasında anlamlı farklar oluşmadığını tespit etmiştir. Böylelikle cinsiyetler arası farklılıkların sosyal medyadan etkilenme durumunu değiştirmede, kadın ve erkeklerin sosyal medyadan birbirine yakın oranlarda etkilendiği söylenebilir. Benzer şekilde sınıf

değişkenine göre de anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir. Örneklem sayılarının sınıflara göre dağılımının belirgin şekilde farklı olması bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Homojen dağılımların sağlandığı daha ileriki çalışmalarda anlamlı farklılıklara ulaşılması muhtemeldir.

Araştırma bulguları doğrultusunda üniversite gençlerinin sosyal medya platformlarından en çok Youtube (N=376), ardından Instagram (N= 361) ve X (N=236) kullandığı görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımı üzerine yapılan araştırmalar da benzer şekilde Instagram ve Youtube'un en çok tercih edilen uygulamalar olduğunu ortaya koymuştur (Çavuş, 2022; Sezgin ve Altay, 2020). Kullanım tercihleri açısından ön plana çıkan ve fotoğraf, görüntü, video ve içerik paylaşma özellikleriyle keyif verici aktivite olarak değerlendirilen her iki platform çalışmanın sosyal medya fenomenlerini takip amaçlarında da etkili olmuştur. Araştırmanın bulgularına göre Z kuşağı üniversite öğrencileri sosyal medya fenomenlerini en çok hobi (N=236) ve eğlence (N=167) niyetiyle takip etmektedir. Bunların ardından gündemi takip etme ve yorumlama (N= 156), yeni çıkan ürün ve hizmetler hakkında bilgi edinme (N=69) gibi amaçların geldiği görülmüştür. Örneklem dahilindeki kullanıcıların hem bilgi edinme hem eğlenme amaçlarıyla sosyal medya etkileycilerini takip etme motivasyonu Croes ve Bartels'in (2021) çalışmasıyla uyumludur. Bu çalışmada ön plana çıkan sosyal medyanın bilgi kaynağı olarak kullanma alışkanlığı literatürde yapılan diğer çalışmalarda da (Chae, 2017; (Croes ve Bartels, 2021) desteklenmektedir. Belirli bir konu, ürün ya da hizmet hakkında yeni bilgi edinmek, uzmanlaşmış ve pratik bilgiye ulaşmak için sosyal medya fenomenlerini takip etme (Chae, 2017) davranışı gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Z kuşağı gençlerinin web tabanlı kaynaklardan bilgi edinme özellikleri bu çalışmada da yansıma bulmuştur. Gençler sosyal medya hesaplarını boş zaman değerlendirmek, eğlenmek için kullanırken aynı zamanda alanında uzman olarak gördükleri fenomenlerini de bilgi edinme kaynağı olarak da görmektedir.

Diğer taraftan üniversite gençlerinin sosyal medya fenomenlerini kanaat önderi görme düzeylerinin düşük seviyede olduğu gözlenmiştir. Bu durum hayatlarının önemli bir bölümünü dijital teknolojik araçlar ve sosyal medyada geçiren Z kuşağı gençlerinin aileleri ve öğretmenleri gibi yakın çevrelerinden başarılı buldukları kişileri referans alma eğiliminin devam ettiğini göstermektedir (Barhate ve Dirani, 2021). Bu açıdan kanaat önderliği kavramsal çerçevesi bağlamında davranışları yönlendirme potansiyeli sosyal medya fenomenlerinde önemli kararlardan ziyade yeni ürünler hakkında bilgi edinme, satın alma, hobi ve boş zaman etkinliklerinde ortaya çıkmaktadır. Üniversite gençleri yaşamlarında nispeten az etkili ya da kısa vadeli günlük kararlarda sosyal medya fenomenlerinin fikirlerini önemsemekte ve başvurulacak bir kaynak olarak görmektedirler. Bununla birlikte Robert Zajonc'in (1968) maruz kalmanın etkiyi arttıracığı görüşünden hareketle sosyal ağlarda geçirilen süreler göz önüne alındığında sosyal medya fenomenlerinin yönlendirici rolünün etki alanlarını arttıracığı ve fenomenlerin fikir liderliği konusunda yeni tartışmalara yol açacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın daha geniş ve demografik değişkenler açısından daha homojen bir örneklem grubu ile çalışılması alanyazını destekler sonuçlara ulaştırabilecektir. Bu anlamda araştırmanın genelleme ve temsiliyet sorunu olduğunu, yeterli sayıda örnekleme ulaşılamadığını araştırmanın sınırlılıkları olarak belirtmek gereklidir. İleriki araştırmalarda daha büyük örneklem gruplarıyla lisans ve lisansüstü derecelerde eğitim gören, fen ve sosyal bilim öğrencileri arasında ya da yaş aralıklarının daha geniş olduğu örneklem grupları arasında karşılaştırmalar yapılarak sosyal medya fenomenlerinin kanaat önderliği rolü çalışılabilir.

Yazar Katkıları: Fikir-E.Ç.Ö., D.O.; Tasarım-E.Ç.Ö.; Denetleme-D.O.; Kaynaklar-E.Ç.Ö., D.O.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi-E.Ç.Ö., D.O.; Analiz ve/veya Yorum-E.Ç.Ö., D.O.; Literatür Taraması-E.Ç.Ö., D.O.; Yazıyı Yazan-E.Ç.Ö., D.O.; Eleştirel İnceleme-E.Ç.Ö.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için etik kurul onayı, Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığından (Tarih: 16.11.2021, Sayı: E.88656144-000.2100313521) alınmıştır.

Katılımcı Onamı: Tüm katılımcılardan çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarında dair "Bilgilendirilmiş Onam" alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Author Contributions: Concept - E.Ç.Ö., D.O.; Design-E.Ç.Ö.; Supervision-D.O.; Resources- E.Ç.Ö., D.O.; Data Collection and/or Processing- E.Ç.Ö., D.O.; Analysis and/or Interpretation- E.Ç.Ö., D.O.; Literature Search- E.Ç.Ö., D.O.; Writing Manuscript- E.Ç.Ö., D.O.; Critical Review-E.Ç.Ö.

Conflict of Interest: The authors declare that there is no conflict of interest.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval for this study was received from Atatürk University Social and Human Sciences Ethics Committee (Date: 16.11.2021, Number: E.88656144-000.2100313521).

Informed Consent: "Informed Consent" was obtained from all participants regarding their voluntary participation in the study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Kaynaklar

- Barhate, B., & Dirani, K. M. (2021). Career aspirations of generation Z: a systematic literature review. *European Journal of Training and Development*. <https://doi.org/10.1108/Ejtd-07-2020-0124>
- Balaban, D.C., Iancu, R.I., Mustatea, M., Pavelea, & Culic, L. (2020). What determines young people to follow influencers? the role of perceived information quality and trustworthiness on users' following intentions. *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, 22, 3 (51)
- Bilgiç, A. & İlhan, V. (2024). Sosyal Medya'da Fenomen ve Konsept Hesapların Etki Alanları ve Sınıflandırılmalarına Yönelik Twitter (X) Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Akademi*, 38(2), 511-527. <https://doi.org/https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1481280>
- Büyükköztürk, Ş. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (22.bas.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çavuş, S. (2022). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Alan Araştırması: Aksaray Üniversitesi Örneği. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İnif E-Dergi)*, 7(2), 9-25.
- De Veirman, M., Cauberghe, V., Hudders, L. (2017). Marketing through Instagram influencers: The impact of number of followers and product divergence on brand attitude. *International Journal of Advertising*, 36(5), 798-828. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/02650487.2017.1348035>
- Deutsch, M., Gerard, H. B. (1955). A study of normative and informational social influences upon individual judgment. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51(3), 629-636. <https://doi.org/https://doi.org/10.1037/h0046408>
- Enke, N. B., N. S. . (2019). Social media influencers in strategic communication: A conceptual framework for strategic social media influencer communication. *International Journal of Strategic Communication*, 13, 261-277. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/1553118X.2019.1620234>
- Fussey, P., & Roth, S. (2020). Digitizing Sociology: Continuity and Change in the Internet Era. *Sociology-the Journal of the British Sociological Association*, 54(4), 659-674. <https://doi.org/Artn 003803852091856210.1177/0038038520918562>
- Fussey, P., & Roth, S. (2020). Digitizing Sociology: Continuity and Change in the Internet Era. *Sociology-the Journal of the British Sociological Association*, 54(4), 659-674. <https://doi.org/Artn 0038038520918562 10.1177/0038038520918562>
- Gräve, J. F. (2017). *Exploring The Perception Of Influencers vs. Traditional Celebrities: Are Social Media Stars a New Type of Endorser?* Proceedings of the 8th International Conference On Social Media & Society.
- Hair, J.F. - Black, W.C. - Babin, B.J. - Anderson, R.E (2010). *Multivariate Data Analysis A Global Perspective*, Pearson, 7th Edition, Global Edition.
- Karacsony, P., Izsák, T., & Vasa, L. (2020). Attitudes of Z generations to job searching through social media. *Economics and Sociology*, 13(4), 227-240. doi:10.14254/2071-789X.2020/13-4/14, P., Izsák, T., & Vasa, L. (2020). Attitudes of Z generations to job searching through social media. *Economics and Sociology*, 13(4), 227-240. doi:10.14254/2071-789X.2020/13-4/14
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayınevi.
- Koçak, A. & Vergiveren, Ö Y (2019). Group-Based Communication: Contents and Practices of WhatsApp Group Use by Generations and Genders. *Online Journal of Communication and Media Technologies*, 2019, 9(4).
- Lazarsfeld, P., & Katz, E. (1955). Personal Influence. The Part Played by People in the flow of Mass Communication. *New York: Free Press*, 6-67.

- McMillan, J.H., & Schumacher, S. (2010). *Research in education: Evidence-based inquiry (7th Edition)*. Pearson.
<http://library.lol/main/gs/ads.php?md5=4ba165e635f05c266b626a0ae1eb233>
- Morton, F. (2020). Influencer marketing: An exploratory study on the motivations of young adults to follow social media influencers. *Journal of Digital & Social Media Marketing*, 8(2), 156-165.
- Ouvrein, G. (2024). Followers, fans, friends, or haters? A typology of the online interactions and relationships between social media influencers and their audiences based on a social capital framework. *New Media & Society*.
<https://doi.org/0.1177/14614448241253770>.
- Prensky, M. (2011). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 9 (5), 1-6. <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>
- Raven, B. H. (2008). The Bases of Power and the Power/Interaction Model of Interpersonal Influence. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 8(1), 1-22. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/j.1530-2415.2008.00159.x>
- Schouten, A. P., Janssen, L., Verspaget, M. . (2019). Celebrity vs. influencer endorsements in advertising: The role of identification, credibility, and product-endorser fit. *International Journal*
- Schroer, W. (2019). *Generations X, Y, Z and the Others*. <http://socialmarketing.org/archives/%20generations-xy-z-and-the-others/>
- Sezgin., A. A. (2016). Türkiye’de Instagram Fenomenleri: Sosyal Paylaşım Ağlarında İnşa Edilen Yaşamların Kültürel Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 2144-2150.
- Sezgin, M., & Altay, I. (2021). Üniversite Tercihinde Sosyal Medyanın Aracı Rolü. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(4), 87-104.
- Shen, C., Kuo, C. & Minh Ly, P.M.(2017). Analysis of Social Media Influencers and Trends on Online and Mobile Learning. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*. 18 (1).
- Söylemez, Yusuf Asım (2023), İlahiyat fakültesi öğrencilerinin sosyal medya fenomenleri kanaat önderliği algıları üzerine bir inceleme [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (6th ed.)*, Boston: Allyn and Bacon.
- Tam, M. S. (2020). Takipçiler Nezdinde Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Ölçeği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 481-502.
- Tam., M. S. (2020). *Sosyal Medya Kullanım Motivasyonlarının Sosyal Medya Fenomenlerinin Kanaat Önderliği Rolü Üzerine Etkisi* İstanbul Üniversitesi].
- Turner, A. (2015). Generation Z: Technology and Social Interest. *The Journal of Individual Psychology*, 71 (2)(Summer 2015), 103-113.
- Twenge M. J. (2018) *İ- Nesli* (Çev. Okhan Gündüz) Kaknüs Yayınları, İstanbul
- Weimann, G. (1991). The Influentials: Back to the Concept of Opinion Leaders? *American Association for Public Opinion Research*, 55, 267-279.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi & Toplum*. Yarı Yayınları.
- Weimann, G. (1991). The Influentials: Back to the Concept of Opinion Leaders? *American Association for Public Opinion Research*, 55, 267-279.
- Weimann, G. (2015). Opinion Leadership. *The International Encyclopedia of Political Communication*, 908-917.
- Zimmermann, D., Noll, C., Gräber, L. Sarılma, K. U., Braun, L.M., Nowak, T. & Kaspar, K. (2020) Influencers on YouTube: a quantitative study on young people’s use and perception of videos about political and societal topics. *Current Psychology*.
<https://doi.org/10.1007/s12144-020-01164-7>

Çevre Sosyolojisine Kültürel Bir Bakış

A Cultural Perspective on Environmental Sociology

Öz

Endüstrileşen dünya çevreye geri dönülemez zararlar vermesine rağmen bu durum hala toplum içinde yeterli yankı uyandıramamaktadır. Bazı kesimler tarafından iklim değişikliğinin bir aldatmaca olarak görülmesi ve çevreyi koruma amacıyla düzenlenen toplumsal hareketlerin yetersiz kalması bu alanda uygun politika adımlarının atılmasının önüne geçmektedir. Bu doğrultuda toplumların çevreyle olan ilişkilerini inceleyen bir alan olarak ortaya çıkan çevre sosyolojisi, 1970'li yıllardan günümüze kadar yeterince gelişim gösterememiş ve klasik sosyoloji tarafından kabul edilir seviyeye gelememiştir. Buna ek olarak çevre sosyolojisi, çeşitli toplumlarda çevre konularına farklı bakış açıları geliştirilmesini de tam olarak açıklamaktan hala uzaktır. Çevre sosyolojisinin bu yönde gelişmesi için kültürel değerleri dikkate alması gerekmektedir. Bu amaçla mevcut çalışma kapsamında çevre sosyolojisi ve kültür arasındaki ilişki incelenmiştir. Literatür incelendiğinde özellikle gelişmiş ülkelerde çevre hareketleri ve kamu politikalarının kültür ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Ancak bu alanda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olması yeterli bir teorik altyapı oluşturulmasını engellemektedir. Özellikle gelişmiş ülke örnekleri dışına çıkılarak çeşitli ülkeler için saha çalışmalarının yapılması bireylerin çevreye bakış açısı, davranışları ve istekleri ile kültürel altyapıları arasındaki ilişkinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre Sosyolojisi, Ekoloji, Kültür

Abstract

Although the industrializing world causes irreversible damage to the environment, this situation still does not have enough impact in society. The fact that climate change is seen as a hoax by some groups and that social movements organized to protect the environment are inadequate prevents appropriate policy steps being taken in this area. In this context, environmental sociology, which emerged as a field that examines the relationships of societies with the environment, has not developed sufficiently since the 1970s and has not reached a level acceptable to classical sociology. In addition, environmental sociology is still far from fully explaining the development of different perspectives on environmental issues in various societies. In order for environmental sociology to develop in this direction, it must take cultural values into account. For this purpose, the relationship between environmental sociology and culture was examined within the scope of the current study. When the literature is examined, it is seen that environmental movements and public policies are associated with culture, especially in developed countries. However, the limited number of studies in this field prevents the creation of an adequate theoretical infrastructure. Conducting field studies for various countries, especially going beyond the examples of developed countries, will help understand the relationship between individuals' environmental perspectives, behaviors and desires, and their cultural backgrounds.

Keywords: Ecology, Environmental Sociology, Culture

Giriş

Çevre kirliliği özellikle modernleşen ve makineleşen dünya ile birlikte oldukça ciddi bir problem haline gelmiştir. Çevresel bozulma konusunda sanayileşmenin ilk çağlarında önemli bir farkındalık oluşmamış ancak 1970'li yıllardan itibaren özellikle endüstrileşen ülkelerde çevre konuları ön plana çıkmıştır. Temiz su, yeterli sanitasyon ve belediye atık bertarafına erişim evrensel konular haline gelmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren ise çevre kirliliği tüm dünyada yaygın bir problem haline gelmiştir (Inglehart, 1995, s. 57-58). İçinde yaşadığımız dünya açık ve tartışmasız bir şekilde toplumsal eylemler tarafından bozulmuştur. Aynı şekilde, sosyal hayat da ekolojik sorunlardan etkilenmekte ve doğayı koruma arzusu tarafından şekillendirilmektedir (Kennedy ve Johnston, 2019, s. 593).

Endüstrileşmenin birçok ülkede tamamlanması ve küresel ölçekte belli kazanımların sağlanmasıyla beraber bireylerin beklentileri de değişmeye başlamıştır. Büyüme öncelik olmaktan çıkmış, hayat kalitesi ön plana gelmiştir. Bir zamanlar iş gücünü motive eden teşvikler eskisinden daha az etkili hale gelmiş, geniş siyasi desteğe yol açan politikalar artık eskisi kadar kolay takipçi bulamamış, hatta çocuk yetiştirmeyi şekillendiren değerler bile yerini yeni normlara bırakmıştır. Tüketim kalıpları, doğurganlık oranları ve insanların çevrenin korunmasına verdikleri öncelik de dahil olmak üzere tüm yaşam tarzlarının dönüşmesi küresel değişimin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Bu değişiklikler en ileri düzeyde yerleşik sanayi toplumlarında görülmekle birlikte, sanayileşmekte olan ülkeleri de etkilemeye başlamıştır. Uzun vadede, sanayileşmeye başlayan her ulus için geçerli olacaklardır (Inglehart, 1995, s. 60-61).

Temel değerlerdeki bu değişimin bir başka sonucu da, çevre bilincinin artması ve çevrenin korunmasına daha fazla öncelik verilmesidir. Ancak, değişen çevresel tutumlar insan davranışlarının çoğunu dönüştüren çok daha geniş bir kültürel değişim

sürecinin sadece bir belirtisidir. Çalışma hayatı, doğurganlık ve tüketim kalıplarına yönelik yönelimler gibi çevreyi doğrudan etkileyecek olgular da yeniden şekillendirme sürecinde yer almaktadır. Çevresel kaygılar, hayatta kalma ihtiyaçlarından ziyade yaşam kalitesine yönelik artan kaygılardan kaynaklanmıştır (Inglehart, 1995, s. 62). 16 yaşındaki Thunberg'in iklim değişikliği konusundaki eylemsizliğe duyduğu öfke ve derin üzüntüyle başlayan protestolar, dünyanın dört bir yanındaki gençlerin değişen iklimle ilgili korkularını ve siyasi tepkisizliğe duydukları öfkeyi ifade etmelerine yol açmıştır (Kennedy ve Johnston, 2019, s. 593). Bu tarz kişilerin ön plana çıkması sadece protestoları değil aynı zamanda çevre bilincini artırmaktadır.

Geleneksel olarak çevre konusu her ne kadar doğa bilimlerinin ilgi alanı olsa da son dönemde ekonomi, kalkınma, ekoloji, güvenlik, nüfus dinamikleri ve doğal kaynakların kullanımı gibi alanlarla ilişkilendirilerek incelenmektedir. Ancak çevre oldukça geniş kapsamlı bir çalışma alanıdır (Popov vd., 2021, s. 1). Bu kapsamda çevre felaketleri, çevre sosyolojisinin geliştirilmesi için çok özel bir temel sağlamaktadır. Çevre felaketlerinde maddi koşullar ve sonuçlar açıkça ortaya çıkmakta ve toplumun doğaya olan bağımlılığı kolaylıkla gözlemlenebilmektedir (Lidskog vd. 2015, s. 347). Çevre problemlerine yönelik artan farkındalık, atılan adımların kültürel ve sembolik değerini artırmıştır. Çevresel uygulamaların bir yaşam tarzı bileşeni olduğu giderek daha fazla görülmektedir (Geerts vd., 2023, s. 1). 20. yüzyıl insanlığın önüne her ne kadar bir dizi problem çıkarsa da bu problemlerin en büyüğünden biri çevresel bozulmadır. Çevresel bozulma, toplumsal kirlenme ve ekolojik felaketler; toplulukları, aileleri ve bireyleri bozarak ve tarihsel sosyal eşitsizlik kalıplarını şiddetlendirerek giderek daha fazla sosyal sorunlara neden olabilmektedir. Buna karşılık, bu eğilimler yeni sosyal düzensizlik ve kişisel sıkıntı biçimleri de yaratabilmektedir. Bu problemin nasıl çözüleceği önemli bir sorun olarak ortada dururken sosyoloji biliminde bu alan hakkında oldukça az çalışma bulunmaktadır (Picou, 2008, s. 1). Zira, iklim değişikliği hem ekosistemler hem de sosyal sistemler üzerinde potansiyel olarak muazzam zarar verici etkilere yol açmaktadır (Scott, 2014, s. 180).

Kapitalizmin ekolojik denge üzerindeki etkisi herkes tarafından net bir şekilde görülmektedir. Net olmayan ise, çevresel krizlere verilen kültürel tepkiler (ve tepkisizlikler) de dahil olmak üzere, kapitalizmin toplumsal eylemleri nasıl etkilediğini koşullandıran mekanizmalardır (Kennedy ve Johnston, 2019, s. 594). Sosyo-kültürel bir olgu olarak çevre detaylı bir şekilde incelenmemiş, ancak sosyal antropoloji, sosyal ekoloji ve diğer bazı bilim dalları çerçevesinde kültür ve ekoloji, kültür ve tüketim (tüketici kültürü) gibi alanlar çalışılmıştır (Popov vd., 2021, s. 2).

Bireysel davranışlar, toplumun çevre üzerindeki etkisi açısından kilit öneme sahiptir. İnsanların yaptıkları eylemler ve aldıkları kararlar, çevreye olduğu kadar bireysel ve toplumsal refah üzerinde de doğrudan ve dolaylı etkiler yaratır. Bu yüzden, sürdürülebilir yaşam ulusal ve uluslararası politikaların merkezine yerleşmiştir. Ancak seçimler, hiçbir zaman bireysel rasyonel müzakere sürecinin doğrudan bir parçası olamamıştır. Niyetler ve arzular sosyal, bilişsel, durumsal ve kültürel faktörler tarafından yönetilir (Jackson, 2005, s. 1-17). Sınıf ve çevresel konularla ilgili endişeler arasındaki ilişkileri daha iyi anlamak için kültürel perspektifler incelenmelidir. Çünkü, insan-çevre ilişkileri bireysel düzey ile değil yaşam tarzları ile ilişkilidir (Kennedy ve Givens, 2019, s. 647-648). Kültür, çevresel sorunlara yönelik eylem ve eylemsizliğin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Kültür, maddi kaynaklarla etkileşim içinde çalışarak, çevreyi korumaya kimlerin katılacağını ve bunu nasıl gerçekleştireceklerini, hangi çözümlerin uygun ve kabul edilebilir olduğunu, hangilerinin ise imkânsız ya da uygunsuz görüleceğini belirlemektedir. Ayrıca, kimin çevresel etkisinin yakından inceleneceğini ve kimin göz ardı edileceğini de şekillendirmektedir (Kennedy ve Johnston, 2019, s. 594-595).

Çevresel koruma her ne kadar küresel bağlamda önem kazansa da çeşitli toplumlar arasında çevre korumaya verilen öncelik ve farklı ortamlardaki çevre seferberliği düzeyi açısından ölçülebilir farklılıklar bulunmaktadır. Bazı yerlerde yüksek düzeyde çevre bilinci ve güçlü hareketlere rastlanırken, diğer yerlerde çevrenin korunması nispeten daha az ilgi görmektedir. Günümüzde Viyana Sözleşmesi, Montreal Protokolü, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Basel Sözleşmesi gibi dünyada birçok ülke tarafından uygulanan çeşitli kurallar bulunsa da bunlardan yola çıkarak bir ülkedeki çevre kirliliğine bakış açısını yansıttığını söylemek tam olarak mümkün değildir. Çünkü bu tarz sözleşmeler siyasal baskılar nedeniyle bazen dünyayı en çok kirlüten ülkeler tarafından da desteklenmektedir. Ancak, çevreyi korumaya yönelik oluşturulan büyük sivil toplum kuruluşlarının genelde gelişmiş ülkelerde kurulması, bu ülkelerde çevreye yönelik bir bilincin oluşmaya başladığını

göstermektedir. Gelişmişlik düzeyiyle yakından ilişkili olan bu durum aynı zamanda ülkelerin kültürlerini de daha duyarlı olacak şekilde şekillendirmektedir.

Çevre sosyolojisi fiziksel çevre ve sosyal kurumlar arasındaki ilişkiyi açıklarken üç ana kurumdan bahsetmektedir: ekonomi, politika ve kültür (Konak, 2010, s. 276). Kültür çevre hareketlerinin her ne kadar en büyük belirleyicilerinden olsa da bu alanda sınırlı sayıda çalışmalar yapılmış ve yapılan çalışmalar da genel olarak kolektif kültüre değil bireyselciliğe yönelmiştir (Özler ve Obach, 2019, s. 775). Bu nedenle çevre sosyolojisinin kültürel bağlamda incelenmesi önem taşımaktadır. Her ne kadar bu alanda sınırlı çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışmalar genelde gelişmiş ülkeleri kapsamakta ve dünya geneline yayılacak sonuçlar doğurmaktan uzaktır. Mevcut kısma kadar alandaki tartışmalar ve konunun önemi açıklanmıştır. Bir sonraki bölümde çevre sosyolojisinden kısaca bahsedilecek, daha sonra kültür ve çevre ilişkisi irdelenecek, son olarak sonuç bölümü yer alacaktır.

Çevre Sosyolojisine Kısa Bir Bakış

Durkheim, Weber ve Marx gibi kurucu sosyologlar doğa ve toplumun bazı yönlerine değinmişlerse de bu alanda detaylı analizler ortaya koymamışlardır. *Çevre sosyolojisi* kavramı, ilk olarak, açık bir şekilde Samuel Klausner tarafından 1971 tarihli "*On Man in His Environment*" adlı kitabında yapılmıştır. Alanın kurucularından biri olarak kabul edilen Riley Dunlap, o döneme bakıldığında iki aşamalı bir ilerleme olduğunu belirtmektedir. Alan, öncelikle aktivistler ve sosyal ortam sayesinde ortaya atılan hareket ile başlamış, daha sonra kendi ayakları üzerinde duran bir yapı haline gelmiştir (Hannigan, 2006, s. 10).

Çevre sosyolojisi, bilim adamlarının *Yeni Ekolojik Paradigma* olarak adlandırdığı perspektifle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu bakış açısı, 1960'larda Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da sanayileşme ve kentleşmenin büyümesi nedeniyle ekosistemlerin ve insan dışı türlerin kaybına bir yanıt olarak yaygınlaşmıştır. Çevre sosyolojisi, insanların ekonomik faaliyetleri ile ekosistemlerin ihtiyaçları arasında sağlıklı bir denge kurulması çağrısında bulunmakta ve insan sosyal sistemlerinin insan dışı doğa üzerindeki talep ve etkilerini azaltması gerektiğini savunmaktadır (Pellow ve Brehm, 2013, s. 230). Özellikle Catton ve Dunlap (1978, 1980) tarafından yazılan ilk makaleler ile çevre sosyolojisinin tanımlaması yapılmış ve ortaya yeni bir paradigma koyulmuştur. Yeni aktivistlerin ortaya çıkması, otoritelerin konuya değinmesi ve medyada çevre felaketlerinin sıklıkla paylaşılması toplumların dikkatini bu alana çekmiştir (Holt, 2022, s. 489).

Çevre hareketi ilk bakışta sosyal bir hareket gibi algılanmış, yerel tehlikelerin sosyal sonuçları incelenmiştir. Çevre sosyolojisine olan ilgi 1970'ler ve 1980'lerde kırsal sosyolojinin küçük ağlarında yoğunlaşmış ve alt alanlar tanımlanmaya başlamıştır. Ancak bunlardan önce klasik sosyoloji kabul edilmiş, daha sonra alanda uzmanlaşan akademisyenler tarafından müştereklerin krizi, ekolojik emperyalizm, çevresel adalet, eko-ırkçılık ve yavaş şiddet gibi konularda derinleşme başlamıştır. Özellikle ekonomik büyümenin çevresel etkileri üzerinde durulmuştur (Holt, 2022, s. 490-491). Bu çalışmalar ilk olarak çevresel kaygıların artması ile başlamıştır. Çevresel kaygı, insanların çevreyle ilgili sorunların farkında olma, bu sorunları çözmeye çabalarını destekleme ve çözümlerine kişisel olarak katkıda bulunmaya istekli olduklarını gösterme derecesini ifade etmektedir (Dunlap ve Jones, 2002, s. 482-485). Sosyolojik olarak incelendiğinde çevresel kaygılar son dönemde önemli bir inceleme alanı haline gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde başlayan bu farkındalık 1970 yılında Dünya Günü kutlamaları ile daha geniş yankı uyandırmıştır. Sosyologların ilk çalışmaları ise çevresel konulara bireylerin nasıl tepki verdiğini incelemek için yapılmıştır. İlk odaklanılan alan çevrecilerin politik çerçevedeki duruşları ve kamunun bu alana bakış açısını oluşturmuştur (Dunlap, 2016, s. 1). Çevresel kaygı araştırmalarında günümüzde artık çevresel sorunların aciliyetine odaklanma ve doğal kaynakların sınırlı olduğu anlayışı çok daha yaygındır (Kennedy ve Givens, 2019, s. 649).

Çevre sosyolojisi doğduğu ilk günden itibaren hızlı bir gelişme sergilemiş, yapılan ilk çalışmalarda klasik sosyolojiden yola çıkılarak teoriler ortaya konmuştur. Bununla beraber, çevre sosyologları sıklıkla iklim bilimciler, coğrafyacılara, ekonomistlere, siyaset bilimciler, şehir planlamacılar, antropologlar, psikologlar ve biyologlar gibi diğer bilim dallarından kişilerle iş birliği yaparak disiplinler arası bir bilim üretmektedir (Pellow ve Brehm, 2013, s. 231). Küreselleşmeyle beraber çevre-toplum ilişkisine yönelik çalışmalar da güçlenmiş; başlangıçta çevre ile ilgilenmeyen siyaset sosyolojisi, kent sosyolojisi, tüketim sosyolojisi ve sosyal hareketler sosyolojisi gibi sosyolojinin alt dalları da bu konuyu ele almaya başlamıştır. Buna ek olarak genel sosyoloji de çevre sosyolojisini daha çok içine alan bir yapıya bürünmüştür. Bu durum, konunun kamusal ve siyasi

alandaki ortaya çıkıp yükselmesi ve çevresel değişimin toplumun çoğu kesimini etkilemesiyle tetiklenmiştir (Lidskog vd. 2015, s. 342). İklim değişikliği 2010'lu yıllarda sosyolojinin önemli bir konusu haline gelmiş ve konunun sosyal boyutları detaylı olarak incelenmiştir. Yeni gelişen bir alan olan iklim sosyolojisinde sosyologlar, iklim tehlikelerinin artan yoğunluğu ve yayılımının topluluklar, kurumlar ve küresel ilişkiler üzerindeki etkilerini araştırmışlardır (Holt, 2022, s. 487).

Klasik sosyoloji içerisinde çevre sosyolojisinin hak ettiği değeri görmemesi çevre sosyologları tarafından sıklıkla eleştirilmektedir. Özellikle çevrenin değişmez kabul edilmesi ve fiziksel çevrenin sosyolojik hayat üzerindeki etkisinin göz ardı edilmesi gibi nedenlerle çevre sosyolojisi kuramsallaştırılamamıştır. Çevre sosyolojisi çalışılırken diğer alanlardan destek alınmasının gerekmesi de sosyologları indirgemeci bir yapıya yönlendirmiş, yapısalcılık da bu durumu desteklemiştir. Ayrıca insanın dış çevreyi düzenleyebileceğine dair sarsılmaz inanç da sosyologların düşünme şeklini etkilemiştir (Konak, 2010, s. 274).

Çevre sosyologları her ne kadar geleneksel sosyolojiyi eleştirseler de çevre sosyolojisini oluştururken klasik sosyolojinin teori ve kavramlarından faydalanmışlardır. Özellikle Marx, Weber ve Durkheim'in düşünceleri ve kavramları çevre sosyolojisi teorilerini etkilemiştir. Buna ek olarak bu düşünürleri öncü kabul eden yeni Marksizm gibi akımlar Amerika gibi belli ülkelerde güç kazanmıştır. Avrupa'da ise çevre sosyolojisi Ulrich Beck ve Anthony Giddens'in "*dönüşlü modernleşme*" kavramı etrafında gelişmektedir (Konak, 2010, s. 276).

Çevre sosyolojisinin amacı, insan-ekosistem karşılıklı bağımlılığını açıklayan yeni bir paradigmayı teşvik ederek disiplinin '*insan muafiyeti*'ni düzeltmektir. Ancak, yaşanan bütün gelişmelere rağmen tam olarak başarıya ulaşamamış ve çevre sosyolojisi hak ettiği değeri görememiştir. Her ne kadar bu alan önemsiz görülme de çevre sosyolojisinin yeterince kuramsallaştırılmadığı genel olarak kabul edilmektedir. Bu durum modern görüşü destekleyerek çevre problemlerine katkıda bulunmaktadır (Kasper, 2016, s. 1). Ana akım sosyoloji, iklim değişikliği, küresel ısınma ve çevre problemlerinin sosyal ve kültürel boyutları üzerine düşünme konusunda diğer disiplinlerden ayrılmakta ve bu alanlarda genel olarak sessiz kalmaktadır. Bu alanda diğer sosyal bilimlere çeşitli çalışmalar ortaya koysa da iklim değişikliğinin sosyal teorik değerlendirmesi bir avuç yavaş ilerleyen, aslında klasik sorun etrafında dönmektedir (Bhatasara, 2015, s. 218-219). Her ne kadar çevresel problemler bütün dünyayı etkilese de küresel bir çevre sosyolojisi olarak adlandırılabilir, çalışılan temalar ve uygulanan/geliştirilen teoriler açısından dünya çapında birleşmiş, kısacası ortak bir epistemoloji ve metodolojiye sahip bir çevre sosyolojisi ortaya çıkmamıştır. Bu açıdan sosyologlar tarafından yerel düzeyde geliştirilme, tanımlanma, işlevsel hale getirilme ve kurumsallaştırılma çalışmaları yapılmaktadır (Lidskog vd. 2015, s. 340).

Kültür ve Çevre İlişkisi

Kültürün genel kabul gören tanımı, bir grubu diğerinden ayıran zihnin kolektif programlamasıdır. Kültür bir yandan inançları, değerleri, davranışları, sosyal örgütlenmeyi ve ritüelleri bilen ve paylaşan bir grup bireyin araçsal yekunu; diğer yandan da davranışları, özellikle de sosyal etkileşimi ve kurumları etkileyen entelektüel materyaldir. Dolayısıyla; inançlar, değerler, tutumlar ve ritüeller gibi kültürle ilgili faktörler, toplum ve kurumlarla etkileşimin kolektif bir modelini temsil eden grup özellikleridir. Farklı kültür türleri insanların inançlarını, tutumlarını ve davranışlarını şekillendirmektedir (Dang, 2020, s. 392).

Sosyologlar, özellikle statü ve avantaj elde etme ile baskı ve dışlanma dinamiklerinde kültürün rolünü incelemeye odaklanmışlardır. Dolayısıyla, kültür kendi başına önemli olsa da aynı zamanda örneğin sanatın estetik güzelliğini anlama gibi konularda kültürel sermaye olarak bir kaynak işlevi görebilir (Geerts vd., 2023, s. 2). Bourdieu'nun (1984, s. 123-133) çalışmasına göre kültür sosyal sınıflarla iç içe geçmiştir. Ebeveynlerin sosyal sınıfı ise habitusu şekillendirmektedir. Daha sonra bu habitus belirli sınıf temelli pratikleri sürekli olarak yeniden üretmektedir. Bourdieu'nun kültürel modeli temel olarak meşru (entelektüel) kültür ile popüler (sıradan) kültür arasında ayrım yapmaktadır. Özellikle eğitim, farklı kültür ve beğenilerin üretilmesinin merkezinde yer almakta, bu açıdan meşru kültürün sosyalleşmesi ve kutsanması için bir araç görevi üstlenmektedir. Ancak son dönemde entelektüel ve popüler kültür arasındaki ayrım bazı durumlarda eskisi kadar belirgin olmayabilir. Ayrıca kültürel sermaye; gelir, eğitim, cinsiyet ve yaşla da değişiklik gösterebilmektedir (Geerts vd., 2023, s. 2).

Belirli kültürler aracılığıyla sosyal olarak örgütlenmiş ve yönlendirilmiş insan toplulukları; çevrelerindeki toprak, iklim, bitki türleri, hayvan türleri ve diğer insanlarla sürekli temas halinde olup karşılıklı etkileşimlerde bulunmaktadır. Sosyolojide iklim ve kültür arasında kurulan bağlantı 18. yüzyıl Aydınlanmasına, özellikle de İskoçya'da Adam Ferguson'a ve Fransa'da Baron de Montesquieu'ya kadar uzanmakta ve iklimin toplumda etkileri olduğu uzun zamandır kabul edilmektedir. Bunlar; yiyecek bulunabilirliği, çalışma alışkanlıkları, mevcut istihdam biçimleri, boş zaman uğraşları, aile yaşamı ve farklı yaşam tarzı seçimleri gibi sosyal yaşam ve ilişki türlerine dair durumları içermektedir. Bununla birlikte, 20. yüzyılın sonlarında iklim değişikliğinin insanlığın geleceği için kritik bir sorun olarak ortaya çıkması, bu ilişkinin tersten, yani toplumun iklim üzerindeki etkisinin araştırılmasına neden olmuştur. Ancak, bu etki karşılıklı bir ilişki olmaya devam etmektedir (Scott, 2014, s. 180).

Ulusal kültür, siyasi güveni ve bireylerin hükümetlerine karşı tutumlarını şekillendirmenin yanı sıra, siyasi davranışları etkileyerek belirli bir siyaset ve milliyetçilik tarzı ve doktrini oluşturma süreçlerinde etkili olmaktadır. Çevresel kaynakların kullanımını düzenleyen yasalar, uyuşturucuların yasallığı, kürtaja erişim, işletmelerin faaliyet günlerinin belirlenmesi ve ceza adaleti gibi birçok kamu politikası, ulusal kültürden etkilenmektedir. Hükümetler her ne kadar çevre politikaları uygulamaya çalışsa da etkin bir politikanın kültürel özellikleri dikkate alınmadan oluşturulması mümkün değildir. Bireyci ve eşitlikçi düşünce yapısının olduğu toplumlarda uygulanacak politika ile daha sert siyasi yapıların olduğu bir toplumda uygulanacak politikalar aynı derecede karşılık görmeyecektir. Bu nedenle, uygulanan politikalar da kültürel altyapı ve tarihsel süreçlere göre toplumlar arasında farklılık göstermektedir (Dang, 2020, s. 391). Ayrıca, çevre problemlerinin çözümü amacıyla yeni politikalar üretilse de bu problemlerin büyük halk kitleleri tarafından ciddiyle karşılanmadığı sürece yukarıdan indirme politikalarla çözülmesi mümkün değildir. Bazı toplumlar, çevreyi korumaya daha çok özen gösterirken diğerleri aynı fikirde değildir. Örneğin belirli ülkelerde, kendini ifade etmeyi ve yaşam kalitesini vurgulayan "*postmateryalist*" değerlere sahip bireyler, her şeyden önce ekonomik ve fiziksel güvenliği vurgulayan "*materyalist*" değerlere sahip olanlara kıyasla çevrenin korunmasına çok daha fazla öncelik vermeye ve çevreci grupların aktif üyeleri olmaya çok daha yatkındır. Ancak postmateryalist değerlerin etkisi kültürler ve gelir grupları arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Materyalistler hiçbir yerde, postmateryalistlere kıyasla, çevrenin korunmasına daha sıcak bakmamaktadır. Ancak, ileri sanayi toplumlarında postmateryalistlerin çevrenin korunmasına destek verme olasılığı materyalistlere kıyasla iki kat daha fazladır (Inglehart, 1995, s. 57-62). Çevresel kaygılardaki çeşitliliği anlamak için, bireylerin çevreyi koruma konusunda kişisel sorumluluk çerçevesinde ideal ve olası tercihleri nasıl algıladıklarını belirlemek gereklidir (Kennedy ve Givens, 2019, s. 647).

İçinde bulunulan toplumun çevreye bakışı iklim eylemlerini derinden etkilemektedir. Bu bağlamda Thompson (2020) farklı kültürlerin çevreye bakış açılarını incelemiştir. Kaderci toplumlarda çevre üzerinde herhangi bir kontrollerinin olmadığı ve bu konuda bir değişiklik yapamayacakları düşüncesi hakimdir. Bu nedenle, doğal kaynaklar bu kişilere sunulduğunda kullanıp, sunulmadığında ise haklarına razı olmaktadır. Güncel teknolojinin olmadığı, yoğun nüfus artışı politikalarının uygulandığı ve çevresel duyarlılıkların baskılandığı gelişmemiş toplumlarda oldukça yaygın olarak görülmektedir. Doğanın kutsal olduğuna inanan insanlar ise, çevreye daha duyarlı tüketim alışkanlıklarına sahip olmakta ve çevreci eylemlere daha yatkındır. Hiyerarşicilere göre ise, doğa kontrol edilebilir bir yapıya sahiptir. Fakat, ekonomik faaliyetlerle yoğun kullanımı sonucunda çevre felaketleri yaşanabilmektedir. Bunun önüne geçilmesi için uzman kişilere ve yasal sınırlandırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakış açısına göre, üst sınıfların yaşam biçimlerini sürdürmek için daha fazla kaynağa ihtiyacı vardır. Bu da kaynaklara erişimde toplumsal sınıfların ve hiyerarşinin etkisini öne çıkarmaktadır. Bu anlayış insanın hiyerarşik olarak doğanın üstünde olduğu inancına ve doğanın insan tarafından sömürülmesine neden olmaktadır. Bireyselcilere göre doğa esnek, kendini toplayabilen ve merhametli bir yapıdır. Buna göre, doğa tahriplerden kurtulup tekrar dengeye gelebilecek bir yapıdadır. Bu nedenle bu grup diğerler gruplara göre sosyal hareketleri desteklemeye daha isteksizdir. Eşitlikçiler ise, toplumda sosyal ve doğal eşitlik bulunması gerektiğini düşünmektedir. İnsan davranışlarının doğal felaketlere yol açabileceğini ve dolayısıyla dikkat edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Çevresel felaketlerin ortaya çıkmasında tek bir bakış açısını sorumlu tutmak mümkün olmamakla beraber hiyerşici ve kaderci bakış açıları çevre problemlerinin yayılmasında oldukça etkili olmuştur (Baylan, 2009, s. 70-73).

Bazı durumlarda her ne kadar çevresel bozulmanın önüne geçmek ekonomik büyümeyi kötü etkilese de çevresel kalitesi bozulmuş ülkelerde bireyler bu kalitenin yeniden artırılabilmesi için düzenlemeler yapılmasına gönüllü olmaktadır. Bu nedenle şiddetli kirlilik durumlarında bireyler gelirden ziyade çevreyi seçebilmektedir (Inglehart, 1995, s. 61). Buna ek

olarak, ekonomik büyüme ve toplumda servetin dağıtılma şekli bireylerin konuya bakış açısında ve sorunlardan etkilenme şeklinde önemli belirleyicilerdendir. Toplumsal eşitsizlikler çevreye verilen zararlardan etkilenme boyutunu da belirlemektedir. Bu etkinlenme şiddeti, toplumda servet ve güç dağılımını yansıtmaktadır. Nispeten yoksul ve güçsüz olanlar çevresel maliyetlerden orantısız bir pay alma eğiliminde iken daha zengin ve güçlü olanlar bu zararlardan büyük oranda kaçınabilmektedir. Buna ek olarak, zenginlik ve güç eşitsizliklerinin daha yüksek olduğu toplumlar çevreye daha fazla zarar verme eğiliminde olmaktadır. Aksine, ekonomik ve politik eşitsizliklerin nispeten ılımlı düzeyde olduğu toplumlar ise çevreye daha az zarar verme eğilimindedir. Çevreye verilen zararın maliyeti herkes tarafından eşit olarak paylaşılsa bile (örneğin; herkes aynı kirli havayı solusa ve aynı kirli suyu içse) çevreye zararlı ekonomik faaliyetlerden elde edilen net faydaların zenginlerin lehine değişmesine neden olacaktır. Zenginler, yoksullardan daha fazla tüketmeleri nedeniyle ekonomik faaliyetlerden elde edilen faydalardan genellikle daha büyük bir pay almaktadır. Bunun dışında birçok çevresel maliyet, alan boyunca eşit şekilde dağıtılmak yerine yerleştirilmiştir. Bu, nispeten zengin ve güçlü olanların, ekonomik faaliyetlerin neden olduğu çevresel zararlardan uzaklaşmalarını mümkün kılmakta, çevresel zararların yoğunlaştığı bölgelerden uzak yaşamasını sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda siyasi güce sahip olanlar için de geçerlidir (Boyce, 2007, s. 275-276). Halbuki ekolojik adalet tüm insanların ve toplulukların çevre sağlığı yasaları ve düzenlemeleri kapsamında eşit korunma hakkına sahip olması ile ortaya çıkmaktadır. Ancak yaş, ırk, yoksulluk ve sınıf gibi sosyal kategoriler ekolojik problemlere maruz kalma üzerinde oldukça etkilidir (Pellow ve Brehm, 2013, s. 235-236). Bu eşitsizlikler aynı zamanda kendini kültür yoluyla da ortaya koymaktadır.

Kültürün adaptif bir sistem olup olmadığına bakılmaksızın, insan ve doğa arasındaki ilişki kültür tarafından belirlenmektedir. Her ne kadar çevresel problemler ekonomi ve teknoloji ile bağdaştırılsa da bunlar sadece ekonomik durum ve teknoloji düzeyine bağlı olmayıp, daha ziyade bunları ne tanıyabilen ne de çözebilen kültürel kompleksin bütününe bağlıdır. Kültürün karmaşıklığı göz önüne alındığında, sosyal bilimler olmadan çevre sorunlarının çözülemeyeceği açıktır. Bu nedenle çevresel problemler toplum (kültür) tarafından kabul görmez ve sorun acil olarak kabul edilmezse, çözüme yönelik hiçbir kültürel değişim gerçekleşemeyecektir (Lapka vd., 2012, s. 20).

Kültürel teori, tarihsel olarak dört ana sosyal örgütlenme türü olduğunu öne sürmektedir: *kaderci*, *hiyerarşik*, *bireyci/girişimci* ve *eşitlikçi*. Bu kültürel formların her biri, doğaya ve sosyal ve çevresel hedeflere ulaşma yollarına dair farklı bir bakış açısına sahiptir. 21. yüzyıl toplumunda baskın kültürel model bireycidir. Ancak bu modelin yalnızca bir sosyal örgütlenme biçimi olduğu ve çevre yanlısı davranış değişikliğinin karmaşıklığını ele almakta yetersiz kalabileceğini gösteren kanıtlar bulunmaktadır (Jackson, 2005, s. 84-87). Çevresel uygulamalar yalnızca çevresel değerlere veya kaygılara verilen (bireysel) tepkiler olarak değil, daha ziyade karmaşık bir dizi maddi, sosyal, siyasi ve kültürel sistem içinde yer alan uygulamalar olarak anlaşılması gerekmektedir (Ford, 2019, s. 627-632). Her ne kadar insan davranışlarında bireysel yaklaşımlar ön planda olsa da bazı sosyal teoriler bunun da ötesine geçerek davranışların, tutumların ve hatta benlik kavramının sosyal olarak inşa edildiğini ve karmaşık bir sosyal mantık tarafından belirlendiğini öne sürmektedir. Örneğin sosyal kimlik teorisi, davranışların önemli kısımlarının grup içi dayanışma ve gruplar arası rekabet eğilimi tarafından motive edildiğini ifade etmektedir. Bu tür teoriler, çevresel açıdan önemli davranışların sosyal olarak gömülü olduğuna dair zengin bir teori sağlamaktadır. Ayrıca davranış değişikliğinin sosyal düzeyde gerçekleşmesi gerektiğini öne sürmektedirler. Bireysel değişim ne mümkün ne de yeterlidir (Jackson, 2005, s. 79-83).

Kültür sosyolojisi, çevresel kaygıları ve çevre yanlısı davranışları, sınıfın bilinçsiz performansının bir parçası olarak değerlendirmektedir (Kennedy ve Givens, 2019, s. 648). Bu bağlamda Carfagna vd. (2014, s. 160) tarafından Bourdieu'nun (1984, s. 437) çalışmasından yola çıkılarak ortaya koyulan "*eko-habitus*" kavramı yeryüzüyle derin bir bağlantı hissi, yeryüzünü koruma sorumluluğu ve bunu yapmak için bireysel ve kolektif yetenek olarak ifade edilmektedir. Buna göre, yüksek kültürel sermayeye sahip olan kişilerin daha sürdürülebilir ürünlere yöneldiğini ifade etmektedir. Bu da ekolojik ürün tüketiminde sınıfsal farklılıklar olabileceğini öne sürmektedir. Üst sınıf tüketim alanları ekolojik yönelime uygun olarak şekillenmeye başlamış ve bireylerin kaygılarını karşılayacak şekilde dönüşmüştür. Ancak, bu malların kullanımı her zaman doğaya olan zararı azaltmamaktadır. Dolayısıyla yüksek kültürel sermayeye sahip kişiler her zaman düşük kültürel sermayeye sahip insanlara göre ekolojik ayak izini azaltmamaktadır ancak çevresel konulara daha çok ilgi göstermektedir (Carfagna vd.,

2014, s. 160). Bu durum bireylerin çevreyi düzenlemeye yetebilecek kadar gücünün olup olmadığına inanması ile ilişkilendirilebilir. Yüksek statülü kişiler çevreyi etkileyebilecek kadar gücünün ve meşruiyetinin olduğuna inanırken düşük statülü bireyler çevrelerini etkileyecek güçten yoksun olduklarını düşünmektedir. Haliyle bu inanış bireylerin eylemlerine de yansımaktadır (Kennedy ve Givens, 2019, s. 654-655). Örneğin Greta Thunberg ve Leonardo DiCaprio gibi kişiler en ufak bir olayda bile eyleme geçebilecek güce sahipken sıradan bir kişi kendisinin yetkililer tarafından asla dinlenmeyeceğini düşünebilmektedir. Bununla beraber ünlü, zengin ve güçlü kişiler geniş halk kitlelerini harekete geçirebilme imkanını da ellerinde tutmaktadır. Araştırmalar, yalnızca ayrıcalıklı kişilerin çevreyi koruma amacıyla kişisel eylemlerde bulunmalarını motive edecek kültürel zevklere, zamana ve paraya sahip olduklarını ve çevreyi benzer şekillerde deneyimleyen diğer insanlarla ilişki kurduklarını göstermiştir (Kennedy ve Givens, 2019, s. 662).

Eko-habitus kavramı çerçevesinde zamanla belli tartışmalar meydana gelmiştir. Bunlardan ilkinde eko-habitus, kültürel otoritenin mevcut ve dışlayıcı biçimlerine meydan okuyan nispeten açık bir kültürel yönelim gibi görünmektedir. Yüksek eğitilmiş kişilerden yola çıkarsa da düşük eğitilmiş kişilerin de bu tarz eğilimleri olabileceğini ifade etmektedir. Bu açıdan kolektif bir hareket ve strateji olarak görülebilmektedir. Buna göre, insanların hem sosyal hem de çevresel açıdan nasıl iyi yaşayacaklarına dair somut ve pratik bir anlayış geliştirmeleri gerekmektedir (Geerts vd., 2023, s. 2). Bununla beraber, eko-habitus kavramının da bir ayrım potansiyeli vardır ve kökleri sınıf ayrımlarından kaynaklanıyor olabilir (Kennedy ve Givens, 2019, s. 662). Çünkü çevresel yönelimler ayrıcalıklı, beyaz, orta sınıf ve siyasi olarak aktif kişiler tarafından daha çok takip edilmekte, kültürel sermayesi ve eğitimi yüksek kişilerde eko-habitus daha net izlenmektedir. Çünkü eğitimin doğrudan toplum tarafından önemli görülen değer ve davranışları geliştirmesi dışında çocukları yüksek eğitilmiş olma eğiliminde olan orta sınıf grupları içindeki sosyalleşme sürecinden de kaynaklanmaktadır (Geerts vd., 2023, s. 3). Daha önce belirtildiği gibi Bourdieu (1984, s. 2) da eğitimin meşru kültür ve zevklerin üretiminin merkezinde yer aldığını savunmaktadır. Buna ek olarak, kültürel zevkler, yetkinlikler, eğilimler ve tercihler insanların neden çevresel uygulamalara katıldıklarını açıklamak için bilişlerden daha önemli olabilmektedir (Geerts vd., 2023, s. 3-4). Diğer yandan çevre hareketi kültürel normları değiştirip yeni bir kimlik oluşturarak kendisine destek aramaya çalışmaktadır. Çünkü çevreci hareketlerde kimlik ve pratik el ele gitmektedir. Örneğin yeşil yaşam aktivistleri çevresel nedenlerle yaşam tarzlarının ve tüketim pratiklerinin bazı yönlerini değiştirmektedir. Bu anlamda kurulan sosyal ağlar bu pratikleri sürdürmeyi desteklemektedir (Cherry, 2019, s. 756-757).

20. yüzyıl boyunca modern toplumların doğayı sömürmesi sonucu ortaya çıkan ekolojik krizler sanat alanına da yansımıştır. Sanatçılar, bu olaylara kayıtsız kalmamış ve çeşitli yaklaşımlarla tüketim kültürünün insanlığı getirdiği durumu yansıtmışlardır. Bu bağlamda sanat kültürel bir eğitim olma görevini de üstlenmiştir (Mamur, 2017, s. 1001-1010). İklim değişikliği son dönemde kültür-sanat faaliyetlerinin bir konusu haline gelmiş ve çoğu sanatçının ana temasını oluşturmuştur. Birçok sanatçı iklim değişikliği, doğa ve insan arasındaki bağımlılık, acil eylem ihtiyacı ve küresel ısınmanın zarar verici etkilerini sanat yoluyla ifade etmeye çalışmaktadır (Yüksel ve Yüksel, 2022). Sanat yolu ile bireylerin bilinçlendirilmesi çevre hareketlerine kültürel bir bakış açısı da kazandırmaktadır. Ayrıca sanatın her kesimden insana ulaşabilmesi çevreye duyarlı bir kültürel sermayenin oluşmasında önemli bir adımdır.

Dini değerler, kültür üzerinden bireylerin doğaya bakış açısını da etkilemektedir. Bu inanışlardan biri olan Budizm, ekolojik sistemde her şeyin birbiri ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Bu bakış açısına göre, insanlar doğayı sömürerek zarar vermektedir. Budizm, bu kapsamda biyolojik adaleti savunmaktadır. Benzer şekilde, Hindu inancında da doğadaki her canlıya, Tanrı'nın parçası olduğu için, saygı duyulması gerekmektedir. Yahudi ve Hristiyan inancında ise doğa insana Tanrı tarafından emanet edilmiştir. Bu nedenle onu korumaları ve doğal kaynaklara karşı tasarruflu davranmalıdır. İslam dininde ise, doğanın kutsallığı, bütün varlıklara saygı duyulması, hiçbir canlıya zarar verilmemesi ve insanın dünyanın efendisi olmaması görüşleri bulunmaktadır (Sofuoğlu Kılıç, 2019, s. 12-15). Dinlerin insanları dünyadaki davranışlarından sorumlu tutması nedeniyle çevre üzerinde bu tarz bakış açılarının olması bireylerde doğayı koruma bilinci geliştirmiştir. Bu bilinç bazı toplumlarda zamanla kültürel bir eyleme dönüşmüştür.

Sonuç

Kültür ve doğa ilişkisi egemenlikte taraf seçme olarak değerlendirilebilmektedir. İnsanın doğa üzerindeki hakimiyetine öncelik verildiğinde; insan merkeziliğin başarı hikayesi ya da masum doğayı istismar eden büyük kötü adam olarak insan olmak üzere iki yorum ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, doğaya öncelik verildiğinde ise, insanoğlu doğal güçlere karşı çıkma imkânı ve sorumluluğu olmaksızın biyolojik yasaların bir kurbanı olarak algılanabilmektedir. Ancak, tek taraflı yorumlar oldukça basitleştirilmiş açıklamalardır. Yalnızca bir tarafa vurgu yapılırsa insan ve doğa arasındaki etkileşim tam anlamıyla anlaşılabilir. Her iki sistemin de etkileşimde olduğu günümüzde açıkça görülmektedir. Yerel kaynakların büyük bir bölümünü ikame edebilen ve doğa kanunlarından bağımsız olduğu yanılması yaratabilen modern toplumlarda bile doğanın kültür üzerindeki etkisi son derece yüksektir. Özellikle, doğal felaketler doğanın egemenliğini hatırlatırken teknolojik düzey ne olursa olsun gıda, mal/enerji tedariki ve atık emilimi açısından hala doğal kaynaklara ve ekosistem hizmetlerine güvenilmektedir (Lapka vd., 2012, s. 20-21).

Çevre sosyolojisinin şu andaki sınırlı konumunu aşabilmesi için sosyolojinin çevre-toplum ilişkilerine dair anlayışının yeniden çerçevesine ek olarak ekolojik risklerin yıkıcı sonuçlarının tespit edilmesi ve hafifletilmesi için kamu sosyolojisinin potansiyel katkılarının pratik bir araştırma alanı haline gelmesi gerekmektedir (Picou, 2008, s. 520). Çevre sosyolojisinin gelişmesi sürdürülebilir uygulamaların topluma daha iyi yansıtılabilmesi ve benimsetilmesi için kritik öneme sahiptir. Teknolojik gelişmeler ve yeni uygulamaların devreye alınması onları benimseyecek bir toplum olmadan istenilen etkiyi yaratmayacaktır. Örneğin, her ne kadar yeni sulama sistemleri geliştirilse de çiftçiler bu yeni düzeni kabul etmedikçe vahşi sulama yapmaya devam edecektir. Bu nedenle çevre problemlerinin anlaşılması ve toplum tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi de ancak o toplumu anlama yoluyla olacaktır.

Kültürel faktörler ve sosyal normlar gibi belirsizlikler nedeniyle benzer politika uygulamaları bazı ülkelerde başarısız olurken diğerlerinde başarılı olabilmektedir (Dang, 2020, s. 407). Bu nedenle politika yapımcıların öncelikle içinde bulunduğu toplumun kültürel normlarını iyi tahlil etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sosyolojiye bu alanda büyük iş düşmektedir. Çevre sosyolojisi ile beraber kültür sosyolojisine de önem verilmesi ve bu iki alanın beraber çalışması bu alanda daha kalıcı ve sürdürülebilir yaşamı destekleyici politikaların uygulanmasını sağlayacaktır.

Kültürel çeşitliliğin desteklenmesi çevre problemlerinin çözümünde oldukça büyük önem taşımaktadır. Farklı dünya görüşleri, doğaya karşı bakış açıları ve çözüm yöntemleri çevrenin korunmasına katkı sağlayacaktır. Bunun için öncelikle kültürlerin derinlemesine tanınması ve çevreye olan bakış açılarının incelenmesi gerekmektedir. Bu sayede çevre sorunlarına neden olan kültürel özellikler neden sonuç ilişkisi içerisinde incelenebilir (Baylan, 2009, s. 73). Bireyselci dünya görüşünün çevre problemleri gibi bütün insanlığı ilgilendiren konularda da yerini toplumsal bakış açısına bırakması daha kolektif bir öneri sunulmasına imkan tanıyabilir.

Eğitim, sanat ve teknoloji gibi kültürü derinden etkileyebilecek unsurlarla özellikle genç nesillere çevre bilincinin kazandırılması ekolojik felaketlerin önüne geçilmesinde oldukça önemlidir. Okullarda ders programlarının çevre bilinci kazandıracak şekilde hazırlanması, bireylerde küçük yaştan itibaren bu farkındalığın kazandırılmasını sağlayacak ve toplumsal kültürü değiştirecektir. Bunun yanı sıra gençlerin takip ettiği sanatçıların çevreyi korumaya özen göstermesi ve buna yönelik faaliyetler düzenlemesi de bu kültürün yerleşmesini sağlayabilir.

Yazar Katkıları: Tüm süreçler S.G. tarafından yürütülmüştür.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Author Contributions: All processes were conducted by S.G.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Kaynaklar

- Baylan, E. (2009). Doğaya ilişkin inançlar, kültür ve çevre sorunları arasındaki ilişkilerin kuramsal bağlamda irdelenmesi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 1(2), 67-74. https://doi.org/10.1501/Csaum_0000000015
- Bhatasara, S. (2015). Debating sociology and climate change. *Journal of Integrative Environmental Sciences*, 12(3), 217-233. <https://doi.org/10.1080/1943815X.2015.1108342>
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.
- Boyce, J. K. (2007). Is inequality bad for the environment?. In *Equity and the Environment*, 15 267-288. Emerald Group Publishing Limited. ISBN: 978-0-7623-1417-1
- Carfagna, L. B., Dubois, E. A., Fitzmaurice, C., Ouimette, M. Y., Schor, J. B., Willis, M., & Laidley, T. (2014). An emerging eco-habitus: The reconfiguration of high cultural capital practices among ethical consumers. *Journal of consumer culture*, 14(2), 158-178. <https://doi.org/10.1177/1469540514526227>
- Catton Jr, W. R., & Dunlap, R. E. (1978). Environmental sociology: A new paradigm. *The American Sociologist*, 41-49. <https://www.jstor.org/stable/27702311>
- Catton Jr, W. R., & Dunlap, R. E. (1980). A new ecological paradigm for post-exuberant sociology. *American Behavioral Scientist*, 24(1), 15-47. <https://doi.org/10.1177/000276428002400103>
- Cherry, E. (2019). "Not an Environmentalist": Strategic Centrism, Cultural Stereotypes, and Disidentification. *Sociological Perspectives*, 62(5), 755-772. <https://doi.org/10.1177/0731121419859297>
- Dang, W. (2020). How culture shapes environmental public participation: case studies of China, the Netherlands, and Italy. *Journal of Chinese governance*, 5(3), 390-412. <https://doi.org/10.1080/23812346.2018.1443758>
- Dunlap Riley E. (2016). A Brief History of Sociological Research on Environmental Concern. In Telesiene Audronė, Gross Matthias (Eds.), *Green European: Environmental Behavior and Attitudes in Europe in a Historical and Cross-cultural Comparative Perspective*. London, England: Routledge.
- Dunlap R. E. & Jones R. E. (2002). Environmental Concern: Conceptual and Measurement Issues. In Dunlap Riley E., Michelson William (Eds.), *Handbook of Environmental Sociology*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Ford, A. (2019). The self-sufficient citizen: Ecological habitus and changing environmental practices. *Sociological Perspectives*, 62(5), 627-645. <https://doi.org/10.1177/0731121419852364>
- Geerts, R., Vandermoere, F., & Oosterlyncx, S. (2023). Culture and green tastes. A sociological analysis of the relationship between cultural engagement and environmental practices. *Poetics*, 97, 101768. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2023.101768>
- Holt, F. (2022). The geo-ecological turn in sociology and its implications for the sociology of the arts. *Cultural Sociology*, 16(4), 486-502. <https://doi.org/10.1177/17499755211072821>
- Inglehart, R. (1995). Public Support for Environmental Protection: Objective Problems and Subjective Values in 43 Societies. *PS: Political Science and Politics*, 28(1), 57. <https://doi.org/10.2307/420583>
- Jackson, T. (2005). *Motivating Sustainable Consumption: a review of evidence on consumer behaviour and behavioural change*. the Sustainable Development Research Network, 29(1), 30-40.
- Kasper, D. (2016). Re-conceptualizing (environmental) sociology. *Environmental Sociology*, 2(4), 322-332. <https://doi.org/10.1080/23251042.2016.1197474>
- Kennedy, E. H., & Givens, J. E. (2019). Eco-habitus or eco-powerlessness? Examining environmental concern across social class. *Sociological Perspectives*, 62(5), 646-667. <https://doi.org/10.1177/0731121419836966>
- Kennedy, E. H., & Johnston, J. (2019). If you love the environment, why don't you do something to save it? Bringing culture into environmental analysis. *Sociological Perspectives*, 62(5), 593-602. <https://doi.org/10.1177/0731121419872871>
- Sofuoğlu Kılıç, N. (2019). *Halk Kültüründen Modern Kültüre Ekolojik Yansımalar: Ekolojik Yaklaşım ve Hareketler Üzerine Bir İnceleme*. Yörük Ali Efe Uluslararası Halk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu, 747-767.
- Konak, N. (2010). Çevre sosyolojisi: Kavramsal ve teorik gelişmeler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 271-283. <https://dergipark.org.tr/en/pub/susbed/issue/61801/924585>
- Lapka, M., Vávra, J., & Sokolíčková, Z. (2012). Cultural ecology: contemporary understanding of the relationship between humans and the environment. *Journal of Landscape Ecology*, 5(2), 12-24. <https://doi.org/10.2478/v10285-012-0050-z>
- Lidskog, R., Mol, A. P., & Oosterveer, P. (2015). Towards a global environmental sociology? Legacies, trends and future directions. *Current Sociology*, 63(3), 339-368. <https://doi.org/10.1177/0011392114543537>

- Mamur, N. (2017). Ekolojik sanat: çevre eğitimi ile sanatın kesişme noktası. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1000-1016. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.316297>
- Özler, Ş. İ., & Obach, B. K. (2019). Cultural Barriers to Environmental Mobilization in the Republic of Turkey. *Sociological Perspectives*, 62(5), 773-793. <https://doi.org/10.1177/0731121419866810>
- Pellow, D. N., & Nyseth Brehm, H. (2013). An environmental sociology for the twenty-first century. *Annual Review of Sociology*, 39, 229-250. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071312-145558>
- Picou, J. S. (2008). In search of a public environmental sociology: Ecological risks in the twenty-first century. *Contemporary Sociology*, 37(6), 520-523. <https://doi.org/10.1177/009430610803700605>
- Popov, E. A., Kolesnikova, O. N., & Zamjatina, O. N. (2021, February). *Environment as a Socio-cultural Phenomenon*. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 670, No. 1, p. 012026). IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/670/1/012026>
- Scott J. (2014). *A dictionary of sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Thompson, M. (2000). *Understanding environmental values: a cultural theory approach*. Event Paper. Carnegie Council on Ethics and International Affairs, New York. https://cdn.carnegiecouncil.org/media/cceia/711_thompson_2023-09-26-032553_jxec.pdf?v=1671038362
- Yüksel, İ., & Yüksel, O. A. (2022). İklim Krizi ve Kültür-Sanat Alanına Yansıması. *Art Vision*, 28(49), 189-197. <https://doi.org/10.5152/ArtVis.2022.1047421>